

วิธีการเรียนรู้ : คุณลักษณะที่คาดหวังในช่วงวัย

โดย

ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์

เอกสารชุดโครงการวิธีการเรียนรู้ของคนไทย ลำดับที่ ๓
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

๓๗๐.๑๑๒ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
ส ๖๕๑ ภา วิชาการเรียนรู้ : คุณลักษณะที่คาดหวังในช่วงวัย
สุมน อมรวิวัฒน์. กรุงเทพฯ : โครงการวิชาการเรียนรู้
ของคนไทย, ๒๕๔๖.
๑๐๑ หน้า.
ISBN : 974-241-742-3
๑. สังคมไทย-วิจัย ๒. คุณลักษณะที่คาดหวังใน
ช่วงวัย-วิจัย ๓. สุมน อมรวิวัฒน์ ๔. ชื่อเรื่อง

วิชาการเรียนรู้ : คุณลักษณะที่คาดหวังในช่วงวัย โดย สุมน อมรวิวัฒน์

สิ่งพิมพ์ สกศ. อันดับที่ ๕๗/๒๕๔๖

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๔๖

จำนวนพิมพ์ ๔,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์และเผยแพร่ สำนักพัฒนาการเรียนรู้และมาตรฐานการศึกษา
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

ถนนสุขโขทัย เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐

โทร. ๐-๒๖๖๘-๗๑๒๓ ต่อ ๒๕๑๗

โทรสาร ๐-๒๒๔๓-๑๑๒๕

Web Site : <http://www.onec.go.th>

E-mail : onec@onec.go.th

พิมพ์ที่ บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด

๒๐๘/๕ ซอยสาเก ถนนตะนาว

เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๒๒๖-๒๐๖๒-๓ โทรสาร ๐-๒๒๒๖-๒๐๖๒-๓

คำนำ

เจตนารมณ์และความมุ่งหมายในการจัดการศึกษา คือการพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ซึ่งกระบวนการสำคัญที่หล่อหลอมให้คนเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพนั้นมิใช่แต่เพียงการศึกษาและการเรียนรู้จากในระบบโรงเรียนเท่านั้น หากแต่เป็นความรับผิดชอบของทุกส่วนของสังคมไทย โดยเฉพาะการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัว และการเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็กและเยาวชน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ในฐานะหน่วยงานด้านนโยบายและแผนการศึกษาของประเทศตระหนักในความสำคัญดังกล่าว จึงได้ดำเนินโครงการวิธีการเรียนรู้ของคนไทย เพื่อให้ได้คุณลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์และยุทธศาสตร์ของสังคมไทยในการสร้างวิธีการเรียนรู้ และใช้เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาเด็กและเยาวชนไทย ด้วยรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ในลำดับแรกของการดำเนินงานได้มอบหมายให้ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ ดำเนินการวิจัยเอกสาร เพื่อสังเคราะห์คุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์และกระบวนการสร้างวิธีการเรียนรู้ของคนไทยตั้งแต่แรกเกิด จนถึงอายุ ๒๐ ปี

ซึ่งเป็นวัยที่ต้องได้รับการบ่มเพาะความสมบูรณ์ทางด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม เตรียมพร้อมที่จะเป็นพลเมืองดี แก่สังคม เพื่อเป็นองค์ความรู้ในการกำหนดเป้าหมายคุณลักษณะ ที่เด่นชัดของคนไทย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดทิศทางการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติให้สอดคล้อง ต่อการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างสูงสุด

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ขอขอบคุณ ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ ที่ได้ดำเนินการวิจัยและจัดทำ รายงานเรื่อง วิธีการเรียนรู้ : คุณลักษณะที่คาดหวังในช่วงวัย สำเร็จลุล่วงเป็นอย่างดี และหวังว่ารายงานฉบับนี้จะเป็น ประโยชน์ต่อการพัฒนาคนไทยให้มีคุณภาพ และศักยภาพ ในการพัฒนาประเทศต่อไป

๕๑ และ _____
๖ _____

(นายรุ่ง แก้วแดง)

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

คำชี้แจง

มนุษย์มีความเจริญเติบโตและต้องเรียนรู้นับตั้งแต่ปฏิสนธิ トラบจนสิ้นชีวิต วิธีการเรียนรู้ในแต่ละช่วงวัยได้ช่วยก่อสาน คุณสมบัติที่พึงประสงค์และบางครั้งก็เกิดผลในทางเสื่อมและความเสี่ยง ในช่วงวัยต่างๆ เด็กและเยาวชนได้รับการฝึกหัดอบรม ช่วยเหลือดูแลจากผู้ใหญ่ อาทิ พ่อแม่ วงศาคณาญาติ ครู เพื่อน และสังคมที่แวดล้อม รวมไปถึงการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก ด้วยตนเอง อีกทั้งสื่อต่างๆ และกิจกรรมในชีวิตได้ช่วยสร้าง ประสบการณ์ขั้นพื้นฐาน เพื่อพร้อมที่จะแสวงหาความรู้ใหม่ เมื่อเติบโตใหญ่ขึ้นเป็นเยาวชนคนหนุ่มสาว วิถีชีวิตยืนยาวขึ้น วิธีการเรียนรู้ก็เปลี่ยนแปลงตาม และความรู้ ความคิด คุณธรรม ความสามารถก็เกิดขึ้นจากวิธีการเรียนรู้

คนเราเรียนรู้ตลอดชีวิต ทุกรรอยต่อของช่วงชีวิตมีความสำคัญ การเตรียมรากฐานของชีวิตให้มั่นคงตั้งแต่เยาว์วัย เพื่อพร้อมต่อการเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ มีสติปัญญา ศีลธรรม และวุฒิภาวะ ปรับตัวได้ในฐานะที่เป็นสมาชิกของครอบครัว เป็นพลเมืองและเป็นพลโลกจึงเป็นจุดประสงค์ของการศึกษา

ขอบเขตของการเขียนเอกสารเรื่อง “วิธีการเรียนรู้ : คุณลักษณะที่คาดหวังในช่วงวัย” จำกัดลงในช่วงชีวิตตั้งแต่ปฏิสนธิถึงอายุ ๒๐ ปี ดังได้อธิบายไว้ในบทนำแล้ว วิธีการค้นคว้าและการเขียนได้ตั้งใจวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสกัด

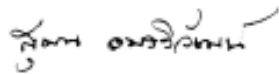
เอาแต่สาระสำคัญมานำเสนอ ทั้งนี้เพื่อให้ได้เอกสารเล่มเล็กที่อ่านได้ง่ายและอ่านจบตลอดกระบวนการ บางตอนได้สรุปเสนอเป็นแผนภาพเพื่อหลอมรวมคุณลักษณะที่พึงประสงค์จากการเรียนรู้ในแต่ละช่วงวัย ให้ผู้อ่านได้เห็นเป็นองค์รวม สาระในแต่ละบท จึงสามารถขยายความและยกตัวอย่างได้อีกมาก

การเขียนเอกสารนี้จะง่ายมาก ถ้าเพียงแต่รวบรวมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทย จากจุดหมายหรือความมุ่งหมายที่ระบุไว้ ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ แผนการศึกษาของชาติ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และปณิธานของสถาบันอุดมศึกษา ผู้เขียนมิได้ละเว้นการวิเคราะห์เอกสารดังกล่าวเสียทีเดียว แต่ได้แสวงหาแนวทางค้นคว้าใหม่จากเอกสารการประชุมระดมความคิดหลายๆ เรื่องที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษา และบริบทด้านต่างๆ ของสังคมไทย ผู้เขียนพยายามฉายภาพว่าในอีกสองทศวรรษ เด็กที่เกิดในวันนี้ เขาควรจะได้เรียนรู้อย่างไร เพื่อให้เกิดคุณลักษณะอะไรบ้าง

เมื่อผู้เขียนได้สกัดเนื้อหาสาระ และนำมาจัดหมวดหมู่ของคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของชีวิตแต่ละช่วงวัยขึ้นมาใหม่ ผู้เขียนได้ค้นพบด้วยความอัศจรรย์ใจยิ่งนัก ที่คุณลักษณะเหล่านั้นสามารถนำมาจัดลงได้ตรงกับพรพระราชทานที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานนิพนธ์ไว้ใน “พระมหาชนก” โดยมีพระราชประสงค์ให้พสกนิกรของพระองค์ “... ขอจงมีความเพียรที่บริสุทธิ์ ปัญญาที่เฉียบแหลม กำลังกายที่สมบูรณ์ ...” ผู้เขียนขอเทิดทูนพระปรีชาญาณนี้ไว้เหนือเกล้าเหนือกระหม่อม

เรื่องวิธีการเรียนรู้ก็เช่นกัน วงการศึกษาไทยได้นำเข้าความรู้ทางด้านวิธีการและเทคนิควิธีการเรียนรู้จากต่างประเทศมาใช้กันมากมาย ผู้เขียนได้ค้นพบว่า แท้จริงแล้ว เมื่อกำหนดคุณลักษณะและความพร้อมอันเกิดจากวิธีการเรียนรู้ของคนไทย บรรพชนของเราได้วางวิธีการไว้แล้ว ดังที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงยื่นย้าถึงการจัดองค์ส์ของการศึกษา และ สุ. จิ. ปุ. ติ อันแสดงถึงความเป็นผู้ใฝ่รู้และใฝ่เรียนอย่างไม่หยุดยั้ง การนำหลักและวิธีการศึกษาที่เป็นสากลมาใช้เป็นเรื่องดี แต่ควรผสมผสานกับปัญญาความรู้ของคนไทยเราเองอย่างกลมกลืนกัน

ผู้เขียนขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ที่สนับสนุนให้ผู้เขียนได้ทำงานนี้อย่างมีความสุขและอึดอื้อใจ ผู้เขียนหวังที่จะมีเวลาและโอกาสได้ขยายความจากสาระคัดย่อของเอกสารนี้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นต่อไป

(ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์)

๑๓ พฤษภาคม ๒๕๔๖

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
คำชี้แจง	
บทนำ	๑
บทที่ ๑ วิธีชีวิตและสังคมที่เปลี่ยนไป ทารกแรกเกิดวันนี้ เป็นผู้ใหญ่ใน ๒๐ ปีข้างหน้า	๓
บทที่ ๒ วิธีการเรียนรู้และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ของเด็กอายุ ๐ - ๖ ปี	๑๘
บทที่ ๓ วิธีการเรียนรู้และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ของเด็กอายุ ๗ - ๑๒ ปี	๓๖
บทที่ ๔ วิธีการเรียนรู้และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ของเด็กอายุ ๑๓ - ๑๘ ปี	๔๕
บทที่ ๕ วิธีการเรียนรู้และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ของหนุ่มสาวอายุ ๑๘ - ๒๐ ปี	๖๕
บทสรุปและข้อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์	๘๓
บรรณานุกรม	๘๕

บทนำ

นับตั้งแต่มีความเคลื่อนไหวเรื่องการปฏิรูปการศึกษาในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา และประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช ๒๕๔๒ ประชาชนส่วนใหญ่และนักวิชาการต่างหันมาสนใจคุณภาพของการศึกษาในแง่การพัฒนาคุณภาพของคนมากขึ้น แม้ว่าปริญญาบัตรและประกาศนียบัตรจะยังคงเป็นตราประทับบ่งบอก “ความมีการศึกษา” อยู่บ้างแต่ก็คลaysมนต์ขลังลงตามลำดับ “คนมีการศึกษา” ต้องพิสูจน์ตนเองได้ว่าสามารถ รู้ คิด ทำ เสนอ ผจญ ผสมผสานวิธีการ และפתัดกิจการกิจหรือ สถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างถูกต้องของคลองธรรม ความหมายของการศึกษาจึงคลี่คลายขยายขอบเขตไปสู่กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพตามวัตถุประสงค์

เมื่อทารกเริ่มปฏิสนธิในครรภ์มารดา จุดเริ่มของความเจริญเติบโตก็เกิดขึ้นต่อเนื่องเป็นองค์รวม โลกของการเรียนรู้และพัฒนาการทุกด้านได้กว้างขึ้นเป็นลำดับจากทารกผู้เด็กอ่อนเติบโตเป็นเด็กเล็ก วัยเริ่มรู้ん วัยรู้ん เป็นหนุ่มสาว ผู้ใหญ่ เป็นคนชรา และสิ้นสุดชีวิตลง พัฒนาการทางกายภาพแสดงความเปลี่ยนแปลงไปทุกช่วงวัยอย่างเห็นได้ชัด แต่พัฒนาการทางนามธรรม เช่น ความรู้ ความคิด อารมณ์ สติปัญญา จิตสำนึก เป็นต้น มีความละเอียด อ่อนไหว จำเป็นต้องพัฒนาอย่างเป็น

ระบบควบคู่กันไป ด้วยเหตุผลดังนี้ ความเข้าใจ และความ
สามารถในการสร้างวิธีการเรียนรู้แก่คนทุกวัยจึงมีความสำคัญ มี
ผู้รับผิดชอบและผู้เกี่ยวข้องของหลายฝ่ายที่ต้องร่วมมือกันจัด
กระบวนการพัฒนาคนด้วยจุดหมายที่สอดคล้องกันแต่ละช่วงวัย

ขออัญเชิญพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว แสดงถึงวิถีการเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

“...การให้การศึกษาแก่เด็กต้องเริ่มต้นตั้งแต่เกิด ขึ้นต้น
ก็ต้องสอนให้รู้จักใช้วัยวะ และประสาทสัมผัสส่วนต่างๆ ต้องคอย
ควบคุมฝึกหัดจนสามารถใช้วัยวะและประสาทส่วนนั้นๆ ทำ
กิจวัตรทั้งปวงของตัวเองได้ เมื่อสามารถทำกิจวัตรของตัวเองได้
แล้ว ถัดมาก็ต้องสอนให้รู้จักทำการต่างๆ ให้รู้จักแสวงหาสิ่งต่างๆ
ตามที่ต้องการให้ได้มากขึ้น เพื่อทำให้ชีวิตมีความสะดวกมีความ
สบาย การให้การศึกษาขั้นนี้ได้แก่ การฝึกกายให้มีความคล่องแคล่ว
ชำนาญ และสามารทำการปฏิบัติประกอบการสอน
ความรู้ต่างๆ อันเป็นพื้นฐานสำหรับการประกอบอาชีพเลี้ยงตัว
การให้การศึกษาอีกขั้นหนึ่ง คือการสอนและฝึกฝนให้เรียนรู้
วิทยาการที่ก้าวหน้าขึ้นไปพร้อมทั้งการฝึกฝนให้รู้จักใช้เหตุผล
สติปัญญา และหาหลักการของชีวิต เพื่อให้สามารถสร้างสรรค์
ความเจริญอภิมหาทั้งทางกายและทางความคิด...”^๑

^๑ ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. คำพ่อสอน: พระบรมราโชวาท
ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของวิทยาลัยวิชาการศึกษา วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน
๒๕๑๔, ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน,
มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทยและมูลนิธิศดศรี-สฤษดิ์วงศ์, กรุงเทพฯ: ๒๕๔๓ น.๓.

วิธีการเรียนรู้ กับวิถีชีวิตจึงเกิดขึ้นและแปรเปลี่ยนไปพร้อมกัน โดยเริ่มจากตนเองไปสู่การสัมผัส และสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ทั้งที่เป็นธรรมชาติสรรพสิ่ง และเทคโนโลยี ยิ่งมนุษย์เติบโตขึ้น โลกของการเรียนรู้ก็ขยายกว้างจากตนเองสู่สังคมที่ซับซ้อน การเติบโตตามธรรมชาติ และการเรียนรู้โดยสัญชาตญาณจึงไม่เพียงพอสำหรับมนุษย์ที่ต้องการอยู่รอดอยู่ดี และอยู่อย่างมีหลักการ

เอกสารนี้ต้องการนำเสนอวิธีการเรียนรู้ของคนนับตั้งแต่เกิดจนถึงอายุ ๒๐ ปี ซึ่งเป็นวัยที่ต้องได้รับการบ่มเพาะความสมบูรณ์ทั้งทางกายและจิตสติปัญญาความสามารถและคุณธรรมเตรียมพร้อมที่จะเป็นพลเมืองและพลโลกสร้างสรรค์ความสุขแก่ตนเองและสังคม

เหตุผลที่จัดวิธีการเรียนรู้ของคนอายุ ๐ - ๒๐ ปี ประการแรกเป็นการกำหนดขอบเขตของเอกสารนี้ แม้ว่าการเรียนรู้ของมนุษย์ดำเนินไปตลอดชีวิตอย่างต่อเนื่อง แต่ความจำกัดเงื่อนไขเวลา และวัตถุประสงค์ต้องการเพียงเสนอวิธีการเรียนรู้ของเด็ก และเยาวชนในช่วงอายุของการจัดการศึกษาปฐมวัย และการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยยึดหยุ่นไปถึงบางขั้นตอนของระดับอุดมศึกษา หรือการเริ่มเข้าสู่การทำงานอาชีพ

อีกนัยหนึ่งตามความเชื่อทางวัฒนธรรมไทย ถือว่าผู้ที่อายุ ๒๐ ปีและ ๒๕ ปี (เน้นบุรุษ) เป็นอายุที่มีความเติบโตเต็มที่ทาง

กาย สติปัญญา และอารมณ์ หากได้รับการอบรมมาดีก็จะเป็นคนดีต่อไป หากขาดการสั่งสอนอบรมอาจเป็นผู้มีปัญหาในชีวิตได้

คนอายุ ๒๕ ปี ถือว่าเข้าสู่เบญจเพศ เป็นวัยฉกรรจ์ที่มีพลังผลักดันสูงทางกาย จิต และสติปัญญา ความเชื่อที่มีพื้นฐานทางโหราศาสตร์จึงถือว่าเป็นปีที่บันดาลโชคหรือเคราะห์รุนแรง บุคคลจึงต้องดำเนินชีวิตอย่างไม่ประมาท ถือศีล ทำบุญให้ทาน เพื่อเป็นมงคลแก่ชีวิต

คนอายุ ๒๐ ปี กฎหมายไทยถือว่าเป็นผู้มีความสามารถที่จะใช้สิทธิตามกฎหมายได้ด้วยตนเอง นับว่าเริ่มเป็นผู้ใหญ่ไม่ใช่เด็กอีกต่อไป การอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา มีการขานนาคซึ่งพระอุปัชฌาย์ถามพ่อนาคที่จะบวชข้อหนึ่งว่า “ปริบูรณ์วิสติวโสสิ เธออายุครบ ๒๐ปี บริบูรณ์แล้วหรือ?” นาคต้องตอบว่า “อามะภนเต” จึงจะดำเนินพิธีบวชต่อไป

อีกแนวความคิดหนึ่ง คือ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเกณฑ์ชายไทยเพื่อเป็นทหาร ต้องเป็นชายไทยที่มีอายุ ๒๐ ปี แสดงถึงความพร้อมในการฝึกฝนให้กล้าแกร่งในการป้องกันประเทศ

เป็นที่น่าสังเกตว่า ความสำคัญของอายุตามความคิดความเชื่อในวัฒนธรรมไทยนั้น เน้นที่ผู้ชายมากกว่าผู้หญิง แต่อย่างไรก็ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ มาตรา ๓๐ ระบุว่า “...บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย

และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิง มีสิทธิเท่าเทียมกัน...”^๒

ที่มาของการกำหนดขอบเขตของเอกสารนี้อีกประการหนึ่ง คือ คำถามของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายปองพล อติเรกสาร) ที่ได้ให้โจทย์แก่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา แห่งชาติไว้ว่า “... ผมมีความสนใจเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึง ๒๐ ปี คือบรรลุนิติภาวะ ผมอยากให้มีผลสรุปว่าเราควรจัดการเรียนรู้ อย่างไร ก่อนเกิด แรกเกิด ทำอย่างไรให้เด็กมีอาการครบ สมอง ดีพอ ตั้งแต่ ๓ ขวบไปก็เริ่มให้การศึกษาต่อเนื่องไปตั้งแต่ประถม มัธยม จนถึงอายุ ๒๐ ปี ก็ถือว่าบรรลุนิติภาวะ ถ้าเรียนต่อก็จบปี ที่สองในระดับมหาวิทยาลัย เราควรมีแผนชัดเจนตั้งแต่เด็ก แรกเกิดจนถึงอายุ ๒๐ ปี ...”^๓

ด้วยเหตุผลดังกล่าว เอกสาร “วิธีการเรียนรู้ : คุณลักษณะที่คาดหวังในช่วงวัย” จึงจำกัดขอบเขตของช่วงอายุ คนตั้งแต่เกิดจนถึง ๒๐ ปี

^๒ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ มาตรา ๓๐ วรรคหนึ่ง วรรคสอง

^๓ ปองพล อติเรกสาร วิธีการเรียนรู้ของคนไทย คำบรรยายพิเศษการประชุมระดม ความคิดครั้งที่ ๑. โรงแรมอิมพีเรียลคีนิงส์ปาร์ก กรุงเทพฯ: ๕ กรกฎาคม ๒๕๔๕

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาสังเคราะห์และเรียบเรียงเอกสาร ที่บ่งบอกคุณลักษณะที่พึงประสงค์และกระบวนการสร้างวิธีการเรียนรู้ของเด็กไทยในช่วงอายุ คือ ๐-๖ ปี, ๗-๑๒ ปี, ๑๓-๑๘ ปี และ ๑๙-๒๐ ปี
๒. เพื่อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์ในการดำเนินงานจัดการศึกษาที่นำไปสู่การสร้างคุณลักษณะที่เด่นชัดของคนไทยในอนาคต

บทที่ ๑

- วิถีชีวิตและสังคมที่เปลี่ยนไป
- ทารกแรกเกิดวันนี้ เป็นผู้ใหญ่ใน ๒๐ ปี ข้างหน้า

วิถีชีวิตคนไทยในช่วงสามทศวรรษนี้ได้เปลี่ยนไปจากวิถีดั้งเดิมอย่างรวดเร็ว จากชีวิตที่เรียบง่ายในครอบครัวขยายอบอุ่น ด้วยเครือญาติ ท่ามกลางธรรมชาติที่สะอาด เอื้อต่อการทำมาหากินในสังคมเกษตรกรรม วิถีชีวิตที่มีกรอบของถิ่นฐานที่อยู่ อาชีพ และสถานะทางสังคมที่ชัดเจน ชีวิตผูกพันอยู่กับวัฒนธรรม ความคิดความเชื่อ ศาสนา ที่ทำให้บทบาท หน้าที่ และสิทธิของแต่ละบุคคลมีความแตกต่าง และบางครั้งเหลื่อมล้ำอยู่บ้าง แต่ก็เป็นที่ยอมรับสืบทอดกันมา ความคาดหวังของชีวิตคนไทยส่วนใหญ่แต่เดิมจึงหวังเพียงให้ชีวิตอยู่ร่มเย็นเป็นสุข พอกินพอใช้ไปจนแก่เฒ่า ศีลธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นเกณฑ์สำคัญที่จะตัดสินความเป็นคนดี และความถูกต้อง บุคคลจะได้รับการยกย่องนับถือ ต่อเมื่อได้แสดงความสามารถเป็นที่ประจักษ์ และเป็น “ที่พึ่ง” ของชุมชน ชีวิตและสังคมคุณธรรมดังกล่าวนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปโดยอิทธิพลของการสื่อสารคมนาคม การทำลายซึ่มลึกลงทางวัฒนธรรม ระบบการปกครอง สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ระบบเศรษฐกิจ และการเมือง ความเจริญทางเทคโนโลยีทำให้โลกไร้พรมแดน คนทั้งหลายใกล้ชิดกันมากขึ้นแต่กลับมีความรู้สึกห่างเหิน มีข้อมูลข่าวสารมากมายท่วมท้นแต่ดูเหมือน

เกิดความไม่รู้ คนไม่เข้าใจกันและความขัดแย้งมีมากขึ้นในทุกหมู่ชน

สังคมไทยปัจจุบันมีลักษณะที่ดี คือ เป็นสังคมประชาธิปไตย และสังคมตรวจสอบมากขึ้น เป็นสังคมที่ใช้ฐานความรู้ และหลักเหตุผลเพิ่มขึ้น ได้มีความพยายามของการปฏิรูปสังคม ปฏิรูประบบราชการ ระบบการศึกษา และมีแนวโน้มที่จะกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น ผลการปฏิรูปดังกล่าวได้มีส่วนสร้างจิตสำนึกในศักดิ์ศรี คุณค่าของความเป็นคน การคิดถึงสังคมส่วนรวม การเสียสละ และการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตัวอย่างคุณลักษณะเหล่านี้สมควรที่นักการศึกษาต้องคำนึงถึงคุณภาพของคนและคุณภาพของสังคมว่าเป็นเป้าหมายที่สำคัญในการจัดการศึกษา

อย่างไรก็ตามสังคมไทยยังมีความเปลี่ยนแปลงที่นับวันจะทวีความรุนแรงขึ้น ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและความเร็วของข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนภาวะของการบริโภคนิยม ได้ทำให้คนในสังคมไทยซึ่งเริ่มหลุดลอยจากรากเหง้าทางวัฒนธรรมไทยอยู่แล้ว ตกเป็นทาสของการยั่วยุให้เกิดความอยาก มุ่งเอาเปรียบแข่งขันกันทางวัตถุ กลายเป็นสังคมการตลาด มุ่งขายแต่ไม่มุ่งผลิต สังคมไทยเริ่มกลายเป็นสังคมเทียม หรือสังคมเสมือน (Virtual Society) กล่าวคือ เป็นฝูงชนที่ว้าเหว่ คนเกาะกลุ่มกัน ทำงานร่วมกัน แต่ไม่มีน้ำใจให้กัน สังคมไทยบางส่วนยังคงมีลักษณะเป็นสังคมอวิชชา หลงนับถือเงินและอำนาจ ชีวิตคนไทยห่างไกลจาก

ธรรมชาติและกลับพึ่งพาเทคโนโลยีมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงของชีวิตคนไทยเกิดขึ้นรวดเร็วทั้งภายในตัวบุคคล และสังคมโดยรวม

มองไปข้างหน้าสังคมไทยควรจะได้รับพัฒนาไปในทิศทางใด ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้เขียนไว้สรุปได้ว่า โลกทัศน์แบบศรีอารยะเป็นระเบียบวาระของมนุษยชาติในศตวรรษที่ ๒๑ นายแพทย์ประเวศ ได้อธิบายไว้ตอนหนึ่งว่า “... ศตวรรษที่ ๒๑ ควรเป็นศตวรรษแห่งการเป็นโลกเดียวกันอย่างแท้จริง คือ โลกทัศน์แบบศรีอารยะ โดยอาจคิดจากเล็กไปหาใหญ่ หรือคิดจากใหญ่ไปหาเล็ก

จากเล็กไปหาใหญ่ เช่น

- ความเป็นครอบครัวเดียวกัน
- ความเป็นชุมชนเดียวกัน
- ความเป็นท้องถิ่นเดียวกัน
- ความเป็นประเทศเดียวกัน
- ความเป็นโลกเดียวกัน ...”^๔

นายแพทย์ประเวศได้ขยายความคำว่า “เดียวกัน” หรือ “หนึ่งเดียวกัน” ว่าหมายถึง ความโยงใยเชื่อมโยงเข้ามาด้วยกัน ก่อให้เกิดความมีชีวิตและวิญญาณ ความเป็นหนึ่งเดียวเป็นการ

^๔ ประเวศ วะสี วิถีมุขยี่ในศตวรรษที่๒๑ : สู่ภุมิใหม่แห่งการพัฒนา กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๕, น. ๒๑

เกื้อกูลกัน บูรณาการเกิดความสมดุล หรือความเป็นปรกติ และความยั่งยืน

พิจารณาจากข้อความข้างต้นย่อสรุปใจความว่า การพัฒนาสังคมไทยต้องมุ่งเป้าหมายตรงที่ การพัฒนาคุณภาพของคน และพัฒนาไปตลอดชีวิต ดังที่ สุมณ อมรวิวัฒน์ (๒๕๔๓) ได้วางวิธีการเรียนรู้ไว้ ๔ ขั้นตอนคือ ๑) การเปลี่ยนหลักคิดใหม่ของการเรียนรู้ ๒) กระบวนการเรียนรู้ที่บูรณาการ ๓) การเรียนรู้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันในตัว และสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม และ ๔) การเรียนรู้เพื่อให้เกิดคุณค่าเพิ่มแก่ชีวิตและสังคม

การเรียบเรียงวิธีการเรียนรู้แต่ละช่วงชีวิตจาก ๐-๒๐ ปี ในตอนต่อไปนี้จะยึดแนวทางและขั้นตอนดังกล่าวขึ้นต้นทั้ง ๔ ขั้นตอน ทั้งนี้เพื่อจำกัดขอบเขตของวิธีคิดและวิธีเขียนมิให้แตกแขนงออกหลากหลายเกินไป

ทารกแรกเกิดวันนี้เป็นผู้ใหญ่ใน ๒๐ ปีข้างหน้า

ความมุ่งหวังของการจัดการศึกษาดังที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ มาตรา ๖ ได้ระบุไว้อย่างกว้างๆ ว่า “...การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้ง ร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข...”^๕

^๕ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๖

ผู้ใหญ่อายุ ๒๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๖๕ ควรมีคุณลักษณะอย่างไรเป็นโจทย์ที่ต้องทำนายจากฐานของความเปลี่ยนแปลงของชีวิตและสังคมไทยดังที่ได้กล่าวมาแล้ว อาจเพิ่มพูนความพลิกผันที่คาดการณ์ไม่ได้อีกหลายประการ เช่น ชีวิตอาจห่างไกลจากธรรมชาติและพึ่งพาเทคโนโลยีมากขึ้น จนมนุษย์ใช้มือและใช้เท้าไม่เป็น ใช้สมองไม่เป็นเพราะมีเครื่องมือต่างๆ ช่วยคิดช่วยทำ สภาพทางจิตใจและคุณธรรมอาจแปรเปลี่ยนจนยากจะตัดสินใจได้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว เกิดสังคมเทียมมากกว่าสังคมแท้ เป็นต้น แต่ถ้าคิดกลับกันมองในแง่ที่ว่า การศึกษาไทยได้ปรับปรุงวิถีการเรียนรู้เพื่อปลูกฝังบ่มเพาะภูมิคุ้มกันให้แก่เด็กในวันนี้ สังคมไทยก็จะเป็นสังคมคุณธรรม สังคมแห่งปัญญา และสังคมสมานฉันท์ ดังที่มุ่งหมายไว้

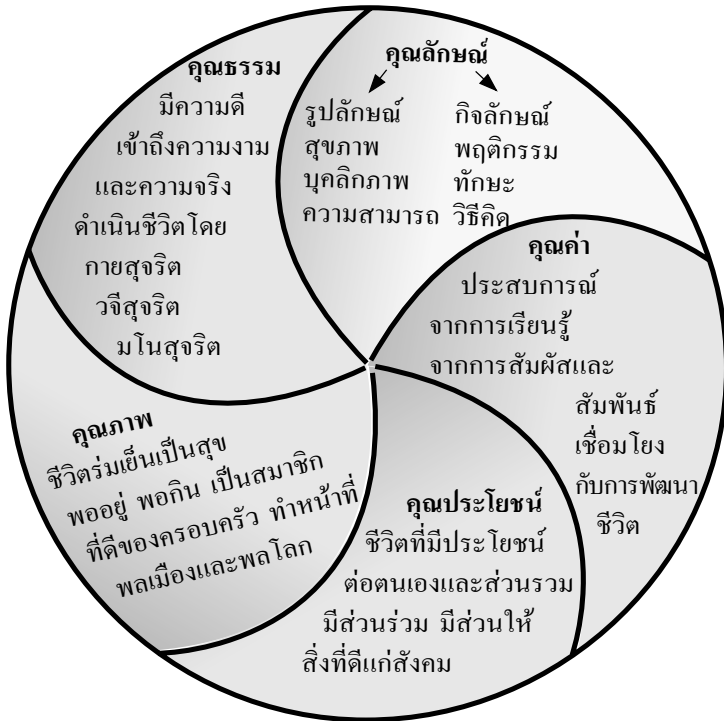
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายเกี่ยวกับการสร้างภูมิคุ้มกันและความสามารถแก่บุคคล ให้มีคุณลักษณะทันกับยุคสมัยและนำยุคสมัยไปในทางที่ถูกต้องและใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีได้เต็มที่ โดยสร้างจิตสำนึกแห่งการศึกษา ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชีวิต เป็นการพัฒนาให้คนมีคุณลักษณะดังนี้

“...๑. จะอยู่ได้ด้วยดี มีชีวิตที่งามในสภาพแวดล้อมนั้น

๒. สามารถเอาประโยชน์ได้สูงสุดจากสภาพแวดล้อมที่ตัวอยู่ร่วม

๓. สามารถปรับปรุงแก้ไขสภาพแวดล้อมต่างๆ ให้ดียิ่งขึ้นด้วย ...” ๖

สุนน อมรวิวัฒน์ ได้อธิบายคุณสมบัตินៃคนไทยที่พึงประสงค์ ประกอบด้วย “คุณ” ห้าประการ หรือ “เบญจคุณ” คือ ๑) คุณลักษณะ ๒) คุณค่า ๓) คุณประโยชน์ ๔) คุณธรรม และ ๕) คุณภาพ อธิบายเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๑ “คุณ” ห้าประการ

สุนน อมรวิวัฒน์ : ๒๕๔๔ ๗

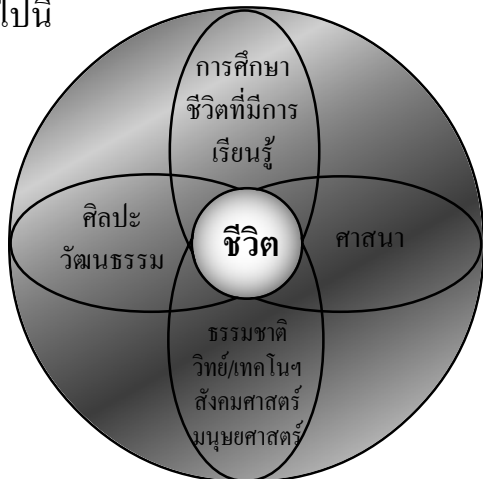
๖ พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต) ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ, โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓, น.๓๖-๓๗

๗ สุนน อมรวิวัฒน์ หลักสูตรการทางการศึกษาดำเนินแห่งพุทธธรรม โครงการกิตติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๔๔ น.๖๘-๗๒

การพัฒนาคนให้มีลักษณะที่มุ่งหวัง จึงต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่มีชีวิตเป็นจุดรวม แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๘) จึงได้กำหนดวิสัยทัศน์ของการศึกษาไทยว่า คนไทยต้องมีชีวิตที่ดีอย่างมีคุณภาพและคุณธรรม เป็นคนเก่ง คือ มีสมรรถภาพรอบด้านในการดำเนินชีวิต และเป็นคนที่มีความสุข คือ สุขภาพดีทั้งทางกายและสภาพจิต

แผนการศึกษาแห่งชาติได้วางวิธีการเรียนรู้ตลอดระยะ ๑๕ ปี ต่อจากนี้ว่า

“ ... กระบวนการในการบูรณาการของชีวิตจึงเป็นองค์ประกอบรวมแห่งการเรียนรู้ที่มีวงจรสนองตอบและสอดคล้องซึ่งกันและกัน เป็นองค์รวมของการศึกษา ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และธรรมชาติ อย่างมีสมดุล ฟังพาอาศัย ส่งเสริม สนับสนุนซึ่งกันและกัน...” ดังภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๒
แผนการศึกษาแห่งชาติ
(พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๘) ^๔

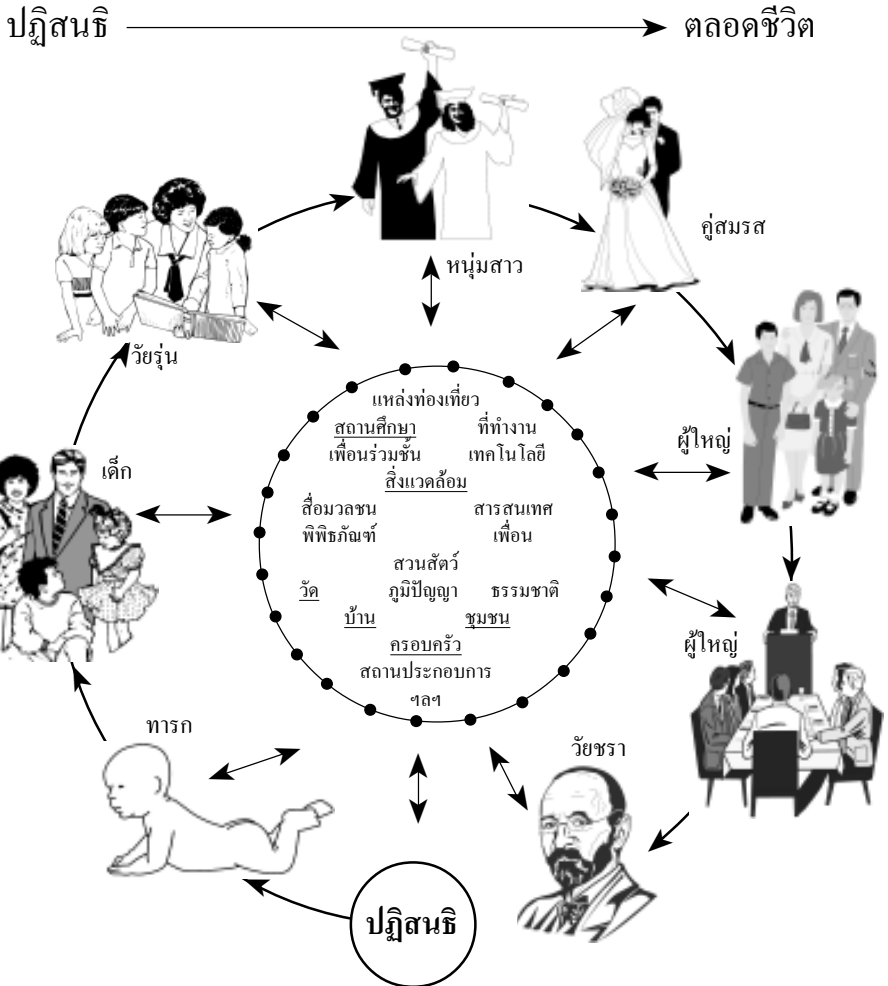
^๔ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๘). กรุงเทพฯ : สกศ; ๒๕๔๕, น.๕

จากข้อความและแผนภาพข้างต้น แสดงให้เห็นว่าหลักคิดเรื่องการศึกษาได้เปลี่ยนไปจากการเรียนเพื่อรู้หนังสือ มาสู่การเรียนรู้เพื่อรู้วิธีการเรียน เพื่อการพัฒนาชีวิตให้มีคุณภาพ การเรียนรู้ได้ขยายขอบเขตจากห้องเรียนออกสู่โลกกว้าง มีปัจจัยองค์ประกอบของการเรียนรู้หลากหลายแต่สัมพันธ์กลมกลืนอย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน นำไปสู่คุณภาพของคนตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

วิถีชีวิต กับวิธีการเรียนรู้จึงบูรณาการกันไปตลอด ครอบคลุมโคที่ชีวิตต้องเติบโต ปรับตัว เผชิญปัญหา และอยู่ท่ามกลางสังคมสิ่งแวดล้อมตลอดเวลาทุกแห่งได้เป็นแหล่งเรียนรู้ ทุกคนทุกปรากฏการณ์เป็นครูทุกครั้ง ทุกประสบการณ์ มนุษย์ต้องเรียนรู้เพื่อรู้จักตนเอง วิเคราะห์ตนเองได้

หลักการเรียนรู้มักจะแบ่งช่วงอายุของผู้เรียนทั้งนี้เพื่อให้ความสอดคล้องกับพัฒนาการตามวัย แต่สิ่งสำคัญ คือ รอยต่อของแต่ละช่วงอายุ ที่เด็ก เยาวชน ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่ผู้อื่นกำหนด เช่น ช่วงอายุ ๓-๕ ปี ที่เด็กเริ่มเข้าโรงเรียนอนุบาล หรือศูนย์พัฒนาเด็ก ช่วงอายุ ๖-๗ ปี ที่เด็กเริ่มเข้าเรียนในระดับประถมศึกษา ช่วงอายุ ๑๒-๑๓ ปี ที่เด็กเข้าสู่วัยเริ่มรุ่น และ ช่วงอายุ ๑๘-๒๐ ปี ที่เขาเริ่มเป็นหนุ่มสาว และเปลี่ยนวิธีการศึกษา เปลี่ยนวิถีชีวิต เปลี่ยนสังคม ช่วงอายุที่เริ่มทำงาน เริ่มสมรส สร้างครอบครัว เริ่มรับผิดชอบต่อชีวิตของผู้อื่น ผจญปัญหาที่หนักซับซ้อนมากขึ้น ทั้งด้านสุขภาพ การงาน การครองชีพ การครองตน จนท้ายที่สุดเมื่อถึงวัยชรา เขาอาจจะอบอุ่นหรือโศกเดี่ยวรอวัน

สิ้นชีวิต กระบวนการเรียนรู้จึงเกิดขึ้นตลอดเวลา และแหล่งเรียนรู้มีอยู่รอบตัว ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๓ การเรียนรู้ตลอดชีวิต ...^๕

^๕ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ แผนการเรียนรู้ : ผู้เรียนสำคัญที่สุด, กรุงเทพฯ : ๒๕๔๓ น.๑๕

รอยต่อของแต่ละช่วงชีวิตนี้เองที่เป็นจุดพลิกผันให้บุคคลจะอ่อนแอหรือเข้มแข็งพอในการเผชิญปัญหาชีวิตในช่วงต่อไป การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนมีส่วนอยู่บ้างแต่มีกรอบและข้อกำหนดที่แข็งซึ่งดึงตัวกินไป กิจกรรมพัฒนานักเรียน การแนะแนวชีวิต และการงาน ตลอดจนการฝึกหัดอบรมในโรงเรียนเป็นแบบแผน คล้ายคลึงกันเกือบหมด ไม่สามารถเชื่อมโยงกัน ความแตกต่าง หลากหลายในวิถีชีวิตจริง ดังนั้น การเรียนรู้จากความสัมพันธ์ ในครอบครัว และวงศาคณาญาติ ประสบการณ์ที่เกิดจากชุมชน สิ่งแวดล้อม เพื่อน การกีฬา การพักผ่อน ความคิดต่างๆ ที่ได้รับ จากสื่อสารมวลชนทั้งที่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์จึง มีผลกระทบต่อพฤติกรรมของเด็กเป็นอย่างมาก

นโยบายทางการศึกษาจึงต้องเน้นการให้ความรู้แก่พ่อแม่ การส่งเสริมให้สถาบันศาสนามีความสามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและการสร้างเสริมคุณธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ รัฐควรเอาใจใส่จัดทรัพยากรสนับสนุนให้มี ห้องสมุดหรือที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านที่อำนวยความสะดวกอย่างแท้จริง เปลี่ยนแนวคิดใหม่เกี่ยวกับบทบาทและกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน ศูนย์วิทยากร สถานประกอบการ ฯลฯ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของเด็ก โดยมีผู้ใหญ่คอยชี้วิถีการเรียนรู้ที่เหมาะสมตามวัย

เมื่อนำนโยบายดังกล่าวลงสู่การปฏิบัติย่อมมีผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย ทั้งที่เป็นองค์กรของรัฐ เอกชน ชุมชนท้องถิ่น ครอบครัว สถานศึกษา และผู้ปฏิบัติในแหล่งเรียนรู้ทุกประเภท การประสานงานที่เน้นการมีส่วนร่วมจึงมีความสำคัญ ทุกฝ่ายปฏิบัติงานโดยมุ่งไปสู่จุดหมายเดียวกัน คือ การพัฒนาชีวิตของเด็กไทย และพัฒนาสังคมไทย

บทที่ ๒

วิธีการเรียนรู้และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ของเด็กอายุ ๐-๖ ปี

แต่เดิมเรามีความเชื่อว่าเด็กที่เกิดมามีความสมบูรณ์ ฉลาด
จิตใจดี เพราะเด็กคนนั้นมีบุญ และทำกรรมดีมาแต่ชาติก่อน
ความเชื่อนี้อาจถูกทั้งหมด หรือถูกเป็นบางส่วนยังพิสูจน์ได้ไม่
ชัดเจน แนวคิดใหม่เกี่ยวกับพัฒนาการของเด็กและคุณภาพของ
เด็กนับแต่คลอดจนเติบโตนั้นเชื่อว่าเด็กจะมีคุณภาพโดยรวมดี
เพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัย ๒ ประการ คือ

- ปัจจัยภายใน ได้แก่กรรมพันธุ์และสุขภาพของพ่อแม่ ที่
มีผลต่อการปฏิสนธิ และเติบโตของทารกในครรภ์มารดา
ต่อเนื่องมาจนภายหลังการคลอด

- ปัจจัยภายนอก ได้แก่วิธีการอบรมเลี้ยงดู และการ
สัมผัส - สัมพันธ์ กับบุคคล สิ่งแวดล้อม ความเข้าใจ ความเอาใจใส่
และความใกล้ชิดระหว่างเด็กกับผู้เลี้ยงดู จึงมีผลต่อพัฒนาการ
ของเด็กทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา จิตใจ อารมณ์และบุคลิกภาพ
สังคม และคุณธรรมต่างๆ ที่ทำให้เด็กเติบโตอย่างสมบูรณ์

เด็กแรกเกิด จนถึงอายุ ๓ ปี

เด็กแรกเกิดจนอายุ ๓ ปี จัดได้ว่าเป็นช่วงอายุที่สำคัญที่ต้องได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้องเพราะเป็นวัยที่ร่างกายเจริญเติบโตรวดเร็วและพร้อมที่จะเรียนรู้ พัฒนาการของวัยเด็ก ๐-๓ ปี เป็นรากฐานของคุณภาพของเด็กคนนั้นไปจนช่วงอายุต่อๆ ไปจนตลอดชีวิต

ทางด้านร่างกาย นำหนัก ส่วนสูง และภาวะทางโภชนาการของเด็ก เป็นเกณฑ์บ่งชี้อย่างหนึ่งของความสมบูรณ์ทางด้านร่างกาย ธรรมชาติได้สร้างตา หู จมูก ลิ้น สัมผัสสกาย และสัมผัสใจ ให้เด็กได้รับรู้และเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อม นอกจากอวัยวะที่รับสัมผัสสะท้อนหลายแล้ว ธรรมชาติยังได้เกื้อหนุนให้เด็กวัย ๐-๓ ปี นี้มีพัฒนาการอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสร้างเครือข่ายเส้นใยของสมองให้พร้อมที่จะเรียนรู้ สิ่งต่างๆ

รองศาสตราจารย์ แพทย์หญิงศันสนีย์ ฉัตรคุปต์ (: ๒๕๔๔) อธิบายว่า “ ... สมองเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วมากในช่วง ๓ ปีแรกหลังคลอด จากนั้นมีการเปลี่ยนแปลงแต่น้อยลงจนกระทั่งอายุประมาณ ๑๐ ปี ขึ้นไป การเปลี่ยนแปลงของรอบศีรษะหรือขนาดของสมองจะมีน้อยมาก ...”^{๑๑} นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้เน้น

^{๑๑} ศันสนีย์ ฉัตรคุปต์ การเรียนรู้รูปแบบใหม่ : ยุทธศาสตร์ด้านนโยบายและการใช้ทรัพยากร สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, กรุงเทพฯ: ๒๕๔๔ น.๑๘

ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมว่ามีบทบาททำให้สมองสร้างเครือข่ายเส้นใยประสาทและทำให้เส้นใยประสาทอยู่คงทน เด็กขาดการส่งเสริมจากสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เส้นใยประสาทเหล่านี้จะหายไป เด็กจะฉลาดถ้าได้รับการสัมผัส กระตุ้นให้เกิดการเชื่อมโยงเส้นใยประสาทของสมอง

นอกจากการพัฒนาทางกายและสติปัญญาแล้ว เด็กแรกเกิดถึงอายุ ๓ ปี ยังต้องการสร้างพื้นฐานทางด้านจิตใจและอารมณ์ เช่น ความรู้สึกอบอุ่น และปลอดภัยอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัย โปร่งแจ่มใส เด็กได้สัมผัสและสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นธรรมชาติ และบุคคล เช่น พ่อ แม่ คนรอบข้าง ได้เคลื่อนไหว จับต้องของเล่น ฟังเสียงพูดคุย ฟังเพลง นิทาน ได้เห็นสัตว์เลียนนานาชาติ ได้ฝึกออกเสียงเลียนแบบและสื่อสารความต้องการ เป็นต้น ความสัมพันธ์เหล่านี้ช่วยให้เด็กพัฒนาทางภาษา เกิดจินตนาการ มีอารมณ์แจ่มใส ร่าเริง ซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพในช่วงอายุต่อไป

การที่เด็กได้อยู่ใกล้ชิดพ่อ แม่ หรือผู้ดูแลเด็ก และได้มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ทำให้เด็กได้พัฒนาทางสังคม เข้าใจตนเองเรียนรู้ที่จะร้องขอ หรือแสดงความรู้สึกต่างๆ และเกิดความมั่นใจเมื่อได้รับการตอบสนอง ด้วยเหตุผลนี้เด็กที่ถูกทอดทิ้งจึงเป็นเด็กที่ว้าเหว่ และยิ่งถ้าถูกกระทำโดยผู้ใหญ่ใช้ความรุนแรง หยาบกระด้าง เด็กจะรู้สึกเก็บกดเข้าคิดเข้าแค้นซึ่งเกิดเป็นปัญหาฝังลึกในจิตใจของเขา ทำให้มีพฤติกรรมที่ต้องแก้ไขหลายประการ

ครอบครัวซึ่งประกอบด้วยพ่อ แม่ วงศาณาญาติ จึงมีบทบาทสำคัญที่สุดในการเลี้ยงดูเด็ก ๐-๓ ปี หากมีความจำเป็นด้วยประการใดที่เด็กต้องไปอยู่ในศูนย์พัฒนาเด็ก หรือ โรงเรียนเด็กประเภทต่างๆ ผู้ดูแลเด็กก็ต้องมีความพร้อม ๓ ประการ คือ ๑) พร้อมที่จะรัก เอาใจใส่เด็ก ๒) พร้อมโดยมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการของเด็ก ๓) พร้อมปฏิบัติหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กโดยได้รับการอบรมเทคนิควิธีต่างๆ ที่ถูกต้อง ทั้งนี้ศูนย์พัฒนาเด็กควรได้รับปัจจัยเกื้อหนุนทั้งทางด้านทรัพยากร และบุคลากร

กล่าวโดยสังเขปการเรียนรู้ และพัฒนาการทุกด้านของเด็กแรกเกิดถึงอายุ ๓ ปี มีผลสำคัญต่อช่วงชีวิตของเขาอย่างมาก ดร.สายสุรี จุติกุล ได้อธิบายไว้ในบทส่งท้ายของหนังสือกระบวนการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย ตอนหนึ่งว่า

“ ... การเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยต้องเรียนรู้อย่างมีความสุข ไม่ใช่การเรียนรู้ท่ามกลางการจำกัดความเป็นอิสระเสรีของความคิด ท่ามกลางการดำเนินติดขัด ถูกทำโทษและดูค่าหรืออยู่ในกรอบกักขังแม้แต่ร่างกายก็เคลื่อนไหวไม่ได้

ที่สำคัญเราต้องเข้าใจว่า การเรียนรู้อย่างมีความสุข คือเด็กอยู่ท่ามกลางผู้ที่เขารักและรักเขา มีความไว้วางใจและเชื่อใจ อยู่ท่ามกลางภาวะแวดล้อมที่ส่งเสริมสนับสนุนและเอื้อทุกวิถีทางให้เขาได้เรียนรู้และเติบโต

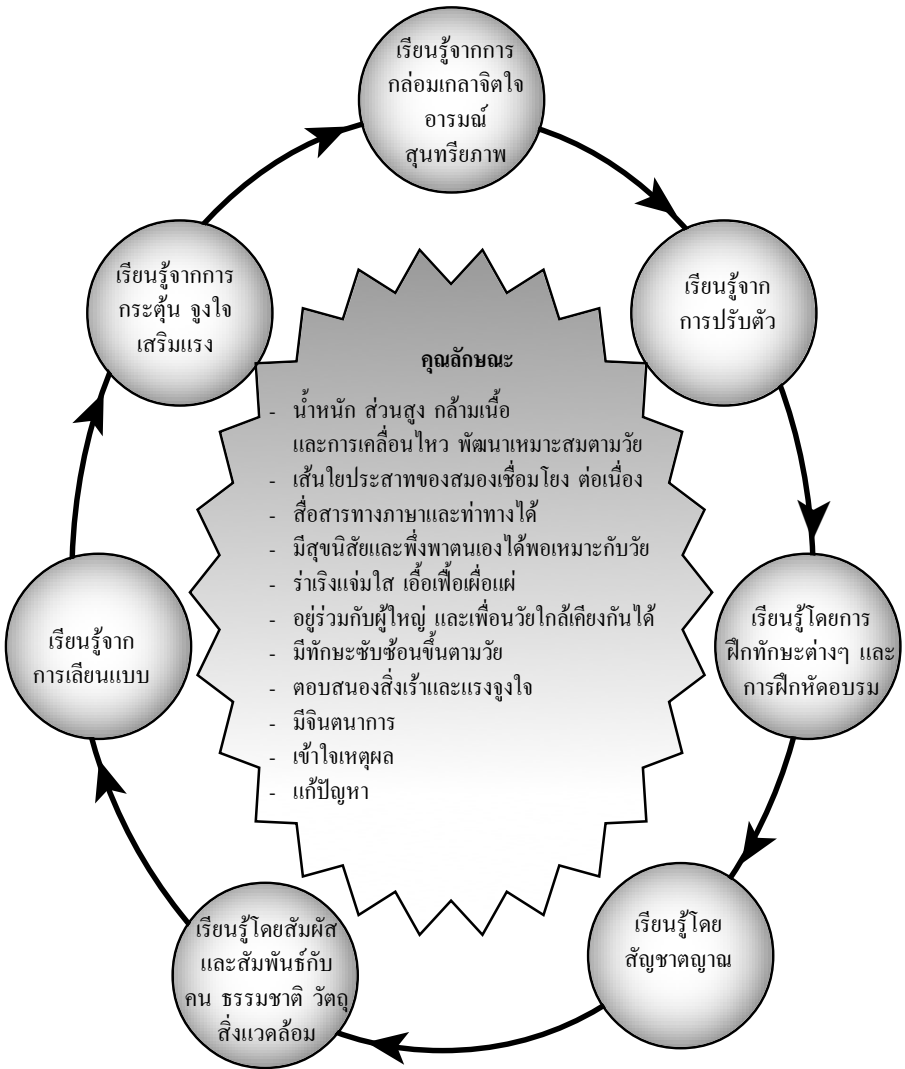
ถ้าเราหวังว่าประเทศของเราจะเจริญและพัฒนา เราก็ต้องหวังว่าคนในชาติจะมีการใช้ความสามารถของตนเต็มที่ เต็มศักยภาพ และถ้าเราไม่ตั้งต้นให้โอกาสตั้งแต่เด็กในครรภ์จนมาเป็นปฐมวัยแล้ว เราจะไปตั้งต้นเมื่อไหร่เพราะ “กว่าจะถึงอนุบาลก็สายเสียแล้ว ...” ^{๑๑}

ข้อความข้างต้นเชื่อมโยงถึงหนังสือของ นายมาซารุ อิบุกะ ที่มีข้อความสรุปว่า “ ... ประสบการณ์และสภาพแวดล้อมในระยะแรกเกิดถึงสามขวบนั้นจะกลายเป็นเส้นสายที่ฝังอยู่ในสมอง และเป็นพื้นฐานสร้างชีวิตของเราในปัจจุบัน ... และ จุดสำคัญก็คือ การเลี้ยงดูเด็กระหว่างอายุ ๐-๓ ขวบ ถ้ารอให้เข้าโรงเรียนอนุบาลก่อน ก็สายเสียแล้ว ...” ^{๑๒}

การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ดีแก่เด็กวัยนี้จึงเป็นการสร้างรากฐานชีวิตของเด็ก เป็นทุนสืบต่อคุณค่าชีวิตของเขาให้เพิ่มค่าขึ้นไป เป็นการบ่มเพาะความคิดอ่าน นิสัยและอารมณ์ ของบุคคลนั้น และเป็นรากแก้วของพฤกษาชีวิตให้แข็งแรงพร้อมที่จะหล่อเลี้ยงชีวิตไปจนเติบโต ดังแผนภาพที่ ๔

^{๑๑} สายสุรี จุติกุล กระบวนการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย ห้างหุ้นส่วนจำกัด บางกอกบล็อกออฟเซ็ทการพิมพ์, กรุงเทพฯ: ๒๕๔๓ น.๕๖-๕๗

^{๑๒} มาซารุ อิบุกะ รอให้ถึงอนุบาลก็สายเสียแล้ว ชีระ สุมิตร และพรอนงค์ นิยมคำแปล/เรียบเรียง สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, กรุงเทพฯ: ม.ป.ป. น.๗, ๕๗

แผนภาพที่ ๔ วิธีการเรียนรู้ของเด็กแรกเกิด - อายุ ๓ ปี

เด็กอายุ ๔-๖ ปี

พัฒนาการของเด็กแรกเกิดจนอายุ ๖ ปี นั้นมีความเจริญเติบโตรวดเร็วทุกด้าน และต่อเนื่องกันในหลายมิติจนเราไม่สามารถจะตัดตอนช่วงวัยได้ แต่ที่เอกสารนี้ได้แบ่งพัฒนาการของเด็กและวิธีการเรียนรู้ออกเป็น ๒ ช่วง คือ ๐-๓ และ ๔-๖ ปี ก็ด้วยเหตุผลการเปลี่ยนแปลงวิธีการ และบุคคลที่เข้ามามีบทบาทรับผิดชอบเพิ่มขึ้นในการพัฒนาเด็ก

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กทารกนั้นส่วนใหญ่เป็นวิธีการตามธรรมชาติ เลี้ยงดูกันในครอบครัวที่ พ่อ แม่ มีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบตลอดเวลา หากจะเปรียบกับต้นไม้ก็เหมือนกับการบ่มเพาะต้นกล้าในแปลงเพาะชำ แต่เมื่อถึงเวลาที่ต้นกล้าเติบโตเต็มที่ ก็ต้องถูกย้ายลงปลูกในพื้นที่ดินซึ่งต้องการเตรียมดิน ปุ๋ย น้ำ แสงสว่าง ให้เหมาะกับต้นไม้ นั่น

เด็กอายุย่างเข้าปีที่ ๔ (๓ ขวบเต็ม) เป็นวัยที่ พ่อ แม่ เริ่มส่งเข้าโรงเรียนอนุบาล (สำหรับครอบครัวที่อยู่ในเมือง ส่วนเด็กในชนบทอาจเข้าเรียนชั้นเด็กเล็กเมื่ออายุ ๕-๖ ขวบ) เด็กต้องปรับตัวครั้งใหญ่ เหมือนกับต้นไม้ที่ถูกย้ายไปลงกระถาง โลกของเด็กเปิดกว้างออกสู่โรงเรียนหรือศูนย์พัฒนาเด็ก ที่มีผู้คนสิ่งแวดล้อมผิดแปลกไปจากความเคยชิน เสียงร้องไห้ระงมไปทั่วในสัปดาห์แรก แต่ไม่นาน โรงเรียนอนุบาล และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก็จะเริ่มมีเสียงหัวเราะของเด็กๆ เสียงเพลง ดนตรี ภาพเด็กๆ

วิ่งเล่น ทำกิจกรรมต่างๆ ได้ แสดงว่า วิถีการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ของเด็กเล็กๆ ได้เกิดขึ้นแล้ว

ภารกิจของ พ่อ แม่ และผู้เลี้ยงดูเด็กมิได้หยุดลงเมื่อลูกไปโรงเรียน หรือไปอยู่ที่ศูนย์พัฒนาเด็ก ครอบครัวยังคงมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อการพัฒนาการทุกด้านของเด็กต่อไป และยังคงต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบ้านกับโรงเรียนอีกด้วย วิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กยังคงหลักการใหญ่ๆ เช่นเดียวกับวัย ๐-๓ ปี แต่เด็กอายุ ๔-๖ ปี (บางกรณีที่ใช้ช่วงอายุ ๓-๕ ปี) เริ่มต้องการวิธีพัฒนาที่ซับซ้อนขึ้น พัฒนาการทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และสังคมมีรายละเอียดเพิ่มขึ้น จำเป็นที่ครอบครัวและโรงเรียนอนุบาลต้องร่วมมือกันพัฒนาเด็กปฐมวัยสืบต่อจากฐานชีวิตที่ได้เสริมสร้างไว้ตั้งแต่เขาแรกเกิดจนอายุ ๓ ปี

ปรัชญาของการจัดการศึกษาปฐมวัย

หลักสูตรการจัดการศึกษาระดับก่อนปฐมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ พุทธศักราช ๒๕๔๐ ได้กำหนดปรัชญาการจัดการศึกษาและการอบรมเลี้ยงดูเด็กตั้งแต่แรกเกิด ถึง ๖ ปี ไว้ว่า

“ ... เด็กแรกเกิดถึง ๖ ปี ต้องการความรัก ความอบอุ่น ความเข้าใจ และความจำเป็นที่ต้องได้รับการพัฒนาทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา อย่างสมดุลต่อเนื่องไป

พร้อมกันทุกด้าน ประสบการณ์ต่างๆ ที่จัดให้จะเป็นประสบการณ์ตรงที่หลากหลายเหมาะสมกับวัย ความแตกต่างระหว่างบุคคล และบริบทของสังคมที่เด็กอาศัยอยู่ ทั้งนี้เป็นไปเพื่อให้เด็กเกิดการเรียนรู้ และมีความสุขกับการปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน โดยอาศัยความร่วมมือกันระหว่างบ้าน สถานศึกษา และชุมชน เพื่อพัฒนาให้เด็กได้เติบโตเป็นพลเมืองที่มีคุณค่าต่อไป ... ”^{๑๑}

หลักสูตรที่ได้กำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กวัย ๓-๖ ปี ไว้ดังนี้

๑. มีสุขภาพที่ดี เจริญเติบโตตามวัย และมีพฤติกรรมอนามัยที่เหมาะสม

๒. ใช้กล้ามเนื้อใหญ่ กล้ามเนื้อเล็ก ได้อย่างคล่องแคล่ว และประสานสัมพันธ์กัน

๓. ร่าเริงแจ่มใส มีความสุข และความรู้อยู่ที่ดีต่อตนเอง และผู้อื่น

๔. มีคุณธรรมและจริยธรรม มีวินัยในตนเอง และมีความรับผิดชอบ

๕. ช่วยเหลือตนเองได้เหมาะสมกับสภาพและวัย

^{๑๑} กระทรวงศึกษาธิการ หลักสูตรก่อนประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๐ น.๑

๖. อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

๗. รักธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมในท้องถิ่น และความเป็นไทย

๘. ใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารได้เหมาะสมกับวัย

๙. มีความสามารถในการคิด การแก้ปัญหาได้เหมาะสมกับวัย และมีเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้สิ่งต่างๆ

๑๐. มีจินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์

การแปลความหมายคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กปฐมวัย ดังกล่าวข้างต้น ผู้ที่นำหลักสูตรไปใช้ในโรงเรียนอนุบาลหรือศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ควรปรับให้เหมาะสมกับบริบท และพัฒนาการของเด็ก คุณลักษณะบางข้อ เช่น ข้อ ๑ ข้อ ๔ และ ข้อ ๖ ซึ่งใช้คำใหญ่ความหมายกว้าง ครูและผู้ดูแลเด็กจึงควรกำหนดให้ชัดเจน และไม่นำเกณฑ์ หรือความเข้าใจของผู้ใหญ่มาใช้กับเด็ก ตัวอย่าง เช่น พฤติกรรมอนามัย ความมีวินัยในตนเอง สมาชิกที่ดีของสังคมในระบอบประชาธิปไตย เป็นต้น

การศึกษาปฐมวัย เน้นการเตรียมความพร้อมให้แก่เด็กมากกว่าการสอนให้อ่านเขียนเรียนวิชา เน้นพัฒนาการเป็นองค์รวมมากกว่าการเจาะจงพัฒนาเด็กไปในด้านใดด้านเดียว ความ

พร้อมของเด็กปฐมวัยนั้นพอจะจำแนกได้ ๔ ด้าน คือ ๑) ความพร้อมในการเรียนรู้ ๒) ความพร้อมในการสื่อสาร หรือความพร้อมทางภาษา ๓) ความพร้อมทางคณิตศาสตร์ ๔) ความพร้อมด้านประสบการณ์

ความพร้อมในการเรียนรู้ เป็นความพร้อมของเด็กที่เจริญเติบโตทางกาย และจิตใจ สัมกับวัย เด็กได้รับการสัมผัสและสัมผัส ฟีกการสังเกต และมีความสนใจในสิ่งต่างๆ สมองของเด็กได้รับการพัฒนาด้วยการให้สิ่งเร้ากระตุ้น และเสริมแรง เด็กได้รับคำตักเตือน แนะนำ สามารถเข้าใจคำสั่ง และปฏิบัติตามได้

ความพร้อมทางภาษา เด็กที่มีความพร้อมทางภาษา สามารถสื่อสารความต้องการ และสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ สามารถฟังเสียง ฟังเรื่องนิทาน เพลง จำแนกความแตกต่างของเสียง สามารถพูด และใช้คำต่างๆ ได้ชัดเจน ตรงความหมาย ใช้สายตาอ่านภาพต่างๆ และจินตนาการเล่าเรื่องได้ สามารถอ่านตัวอักษร และเขียนได้บ้าง แต่จะชอบการวาด การขีดเขียนตามใจของเขา มากกว่า

ความพร้อมทางคณิตศาสตร์ เด็กสามารถคิดเหตุผลสัมพันธ์ เชื่อมโยงสิ่งต่างๆ ที่ปรากฏในภาพ หรือเป็นวัตถุที่เชื่อมโยงกับสัญลักษณ์ง่ายๆ ใช้กล้ามเนื้อมือ และประสาทในการนับ จำแนก ระยะเวลา กะจำนวน มาก-น้อย จัดขนาด หมวดย หมู่ รูปร่างที่แตกต่าง สนใจจำนวน และมีสมาธิ

ความพร้อมด้านประสบการณ์ การอบรมเลี้ยงดูที่ถูกต้องช่วยให้เด็กปฐมวัยมีความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว รู้จักสถานที่และเหตุการณ์ที่ตนได้ผ่านพบ รู้จักตนเอง และรู้จักธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เช่น ต้นไม้ ดอกไม้ ผลไม้ สัตว์เลี้ยง รู้วิธีปรับกริยาของตนเองเพื่อให้ปลอดภัยจากอันตราย ดังนั้น เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูอย่างทะนุถนอม ปกป้องเกินไป จะมีประสบการณ์น้อยกว่าเด็กที่ พ่อ แม่ ให้อิสระ และสร้างโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้ประสบการณ์รอบตัว

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้วางนโยบายและยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๔๘ โดยมีนโยบาย “ ... จัดการศึกษาและพัฒนาเด็กปฐมวัยช่วง ๐-๕ ปี เพื่อให้เด็กทุกคนได้พัฒนาอย่างเต็มศักยภาพและมีคุณภาพ โดยให้ทุกส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการจัดบริการให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นและผู้รับบริการ ... ”^{๑๔}

ยุทธศาสตร์ในการทำแผนการจัดการศึกษาปฐมวัย มีดังนี้

“ ๑) การพัฒนาเด็กอายุต่ำกว่า ๓ ปี ใช้หลักการ**บ้านเป็นฐานในการเลี้ยงดู** (home based approach) ซึ่งบุคคลสำคัญคือ พ่อ แม่ ผู้ปกครองและสมาชิกในครอบครัว

^{๑๔} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ นโยบายและแผนการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย (๐ - ๕ปี) พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๘ , กรุงเทพฯ: ๒๕๔๔ น.๑๑

๒) เด็กอายุ ๓-๕ ปี ใช้สถานพัฒนาเด็กหรือรูปแบบอื่นที่เป็นทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย โดยให้ผู้ดูแลเด็ก ฯลฯ มีลักษณะเป็น “มืออาชีพ” และร่วมมือกับ พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และ ครอบครัว

๓) การพัฒนาเด็กอายุ ๐-๕ ปี ที่ดีและมีคุณภาพต้องมีระบบการส่งต่อ เพื่อเชื่อมโยงจากบ้านไปศูนย์พัฒนาเด็กปฐมวัย และโรงเรียน

๔) การพัฒนาความรู้และทักษะแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กอายุ ๐-๕ ปี

๕) การสร้างความพร้อมให้ชุมชนและท้องถิ่นสามารถดำเนินการจัดการศึกษาและพัฒนาเด็กได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๖) สังคมร่วมรับผิดชอบในการพัฒนาเด็กปฐมวัยอย่างครบวงจร ตั้งแต่วางแผนปฏิบัติการ ใฝ่ระวัง ตรวจสอบ และประเมินผล

๗) เมื่อชุมชนและท้องถิ่นมีความเข้มแข็งพอ ทั้งด้านเศรษฐกิจ และความรู้ ความสามารถ ให้รัฐกระจายความรับผิดชอบไปยังชุมชน ท้องถิ่น (ครอบครัว ชุมชน อบต. เทศบาล เอกชน องค์กรเอกชน ฯลฯ) ดำเนินการเต็มที่ในทุกด้าน รัฐจำกัดบทบาทของตนเองให้เป็นผู้กำหนดนโยบาย รูปแบบ

การตรวจสอบ มาตรฐาน การประเมินผล และการช่วยเหลือผู้
ด้อยโอกาสกลุ่มต่างๆ ...” ๑๕

วิธีการเรียนรู้ของเด็กวัย ๔-๖ ปี (หรือ ๓-๕ ปี) มีรูปแบบ
ที่เหมือนกับที่เสนอไว้ในแผนภาพที่แสดงไว้สำหรับเด็ก ๐-๓ ปี
ในบางส่วน เช่น การให้ความรัก ความเข้าใจ เอาใจใส่ การ
กระตุ้นและเสริมแรง การให้แบบอย่าง การกล่อมเกลาจิตใจ
และอารมณ์ การฝึกทักษะต่างๆ การแก้ปัญหา และการปรับตัว
ในสังคม สิ่งแวดล้อม เป็นการพัฒนารอบด้านทั้งทางร่างกาย สมอง
สติปัญญา สังคม จิตใจ อารมณ์ และ บุคลิกภาพ

อย่างไรก็ตามวิธีการเรียนรู้ของเด็ก ๔-๖ ปี (หรือ ๓-๕ ปี)
จำเป็นต้องจัดให้สอดคล้องกับวัยของเด็กที่เจริญเติบโตขึ้น ความ
แตกต่างระหว่างบุคคล ความสนใจของเด็กปรากฏชัดขึ้น แวดวง
ของสิ่งรอบตัวกว้างขวางขึ้น ตลอดจนการอบรมเลี้ยงดู ที่เริ่ม
เปลี่ยนการถนอมปกป้องมาเป็นการให้อิสระและมีโอกาสได้
พึ่งพาตนเอง เรียนรู้ได้เองมากขึ้น วิธีการเรียนรู้จึงเน้นกิจกรรม
ดังต่อไปนี้

๑. การมีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ เพื่อน ผู้ใหญ่ และเริ่ม
เรียนรู้ความหมาย เข้าใจความสำคัญของสิ่งต่างๆ เกิดประสบการณ์
มากขึ้น

๑๕ เรื่องเดียวกัน น.๑๒-๑๓

๒. เริ่มเรียนรู้สิ่งที่เป็นรูปธรรม และพัฒนาไปสู่สัญลักษณ์นามธรรมที่ง่าย ๆ จากตัวอย่าง เหตุการณ์ และการอบรมสั่งสอน

๓. เรียนรู้จากกิจกรรมการเคลื่อนไหว การมีส่วนร่วม และการแสดงออก

๔. ได้ฝึกคิดและจินตนาการจากสิ่งเร้า เช่น ภาพ นิทาน เพลง และการได้เห็นปรากฏการณ์ที่เป็นจริง

๕. เรียนรู้จากการเผชิญปัญหาที่ไม่ซับซ้อน โดยที่เด็กมีโอกาสจับต้อง ทดลอง หาข้อสรุป ค้นหาคำตอบได้ด้วยตนเอง เกิดประสบการณ์ตรงที่มีค่า

๖. เรียนรู้จากกิจกรรมการเล่น ทั้งเล่นคนเดียว เล่นเป็นกลุ่ม เล่นในห้อง ในลานกว้างหรือสนาม เล่นในสวน ป่า ป่า ป่า เครื่องเล่นที่ปลอดภัย ครูจัดของเล่นที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม บูรณาการกิจกรรมเข้ากับศิลปะ ดนตรี การแสดง บทบาทสมมติ ฯลฯ การเล่นที่เลียนแบบชีวิตจริง เช่น เล่นทำกับข้าว เล่นขายของ เล่นขับรถ เล่นก่อสร้าง เป็นต้น การเรียนจากการเล่นจึงเป็นการพัฒนาเด็กได้รอบด้าน ทั้งนี้ครู และผู้ดูแลเด็กต้องคำนึงถึงความปลอดภัย และแทรกการเรียนรู้ไปด้วย

๗. เด็กจำเป็นต้องได้เรียนรู้จากกิจกรรมที่กล่าวแล้วโดยเกิดคุณธรรม เช่น การอดทน รอคอย การเอื้อเฟื้อแบ่งปัน การรับผิดชอบรู้จักเก็บจัดของเข้าที่ เรียนรู้จากการฝึกวินัย ความมี

ระเบียบ ความซื่อสัตย์ ฯลฯ ทั้งนี้ครูต้องสามารถสอดแทรกคุณธรรมในทุกกิจกรรม ใช้วิธีการเสริมแรงชมเชย มากกว่าการเข้มงวด คำว่า หรือลงโทษเด็ก

๘. เรียนรู้จากการใช้ภาษาทั้งที่เป็นคำพูด ท่าทาง ฝึกรับฟัง การวาดภาพ การฟัง การทำตามคำสั่ง การสนทนาโต้ตอบ พัฒนาการทางภาษาเป็นสื่อที่นำไปสู่พัฒนาการสติปัญญา และทางสังคม อีกทั้งช่วยให้เด็กสามารถมีวิธีเรียนรู้ตามความสนใจของตนเอง

๙. การเรียนรู้จากที่ได้ช่วยเหลือผู้ใหญ่ในการทำงานเล็กๆ น้อยๆ เช่น ช่วยเก็บของให้เข้าที่ ช่วยครูแจกสื่เทียนให้แก่เพื่อนๆ ช่วย พ่อแม่ จัดของตักบาตร การที่เด็กได้มีส่วนร่วมในการทำงาน เป็นการฝึกความขยัน และฝึกความสามารถที่เด็กวัยนี้ทำได้ เด็กรู้สึกภาคภูมิใจที่ผู้ใหญ่ชมเชยเมื่อทำงานนั้นได้สำเร็จ

อย่างไรก็ตาม พ่อแม่ ครู ผู้ดูแลเด็กต้องคำนึงถึงความแตกต่างของเด็กแต่ละกลุ่ม แต่ละคน กระบวนการเรียนรู้จึงมิใช่ การสั่งสอนเด็กให้เป็นพิมพ์เดียวกันหมด นอกจากเด็กกลุ่มปกติทั่วไปแล้วยังมีเด็กที่ต้องการรูปแบบการเรียนรู้เฉพาะกลุ่ม เช่น เด็กที่มีความสามารถพิเศษ มีแนวทางด้านศิลปะ ดนตรี คณิตศาสตร์ ภาษา ฯลฯ เด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกาย ทางสติปัญญา เด็กที่มีปัญหาทางจิตใจ เด็กเรียนช้า เด็กด้อยโอกาส เป็นต้น

ฉันทนา ภาคบงกช เขียนไว้ในหนังสือ สมเด็จพระศรีนครินทรบรมราชชนนี กับการอบรมเลี้ยงดูพระโอรสและพระธิดา : ทรงสร้างสรรค้ปากเพียรและใฝ่เรียนใฝ่รู้ว่า

“... สมเด็จพระศรีนครินทรบรมราชชนนีทรงเป็นแบบอย่างของการอบรมเลี้ยงดูพระโอรสและพระธิดา โดยทรงศึกษาทุกเรื่องอย่างลึกซึ้งถึงแก่น โดยเฉพาะธรรมชาติและจิตวิทยาของเด็กเพื่อพัฒนาพระโอรสและพระธิดาให้เพียบพร้อมทั้งความเก่งและความดีอันส่งผลให้ประชาชนชาวไทยได้รับประโยชน์สูงสุด นับว่าเป็นพระมหากษัตริย์คุณอย่างใหญ่หลวง ทรงสร้างวินัยควบคู่กับความเชื่อมั่นในตนเอง และความสร้างสรรค์แก่พระโอรสและพระธิดาอยู่เสมอ ...”^{๑๖}

สรุปวิธีการเรียนรู้ของเด็กแรกเกิดจนถึงอายุ ๖ ปี

๑. เปลี่ยนหลักคิดใหม่จากการเลี้ยงดูให้เติบโต เป็นการพัฒนาเด็กรอบด้านทั้งทางกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ คุณธรรม ความคิดสร้างสรรค์ และสุนทรียภาพ

๒. กระบวนการเรียนรู้ของเด็กเน้นการสัมผัสและสัมพันธ์กับ พ่อแม่ ครอบครัว และกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เป็นการ

^{๑๖} ฉันทนา ภาคบงกช สมเด็จพระศรีนครินทรบรมราชชนนีกับการอบรมเลี้ยงดูพระโอรสและพระธิดา : ทรงสร้างสรรค้ปากเพียรและใฝ่เรียนใฝ่รู้ มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง, ๒๕๓๕, น.๓๒-๕๓

เรียนจากการเล่น เรียนรู้จากสื่อต่างๆ ที่ปลูกเร้าให้คิดแก้ปัญหา
จินตนาการ สร้างสรรค์ และเป็นการเรียนรู้เพื่อเตรียมความ
พร้อมสำหรับการพัฒนาขั้นต่อไป

๓. เด็กพัฒนาได้รอบด้านสมดุล เพราะ พ่อแม่ และผู้เลี้ยงดู
เด็ก โรงเรียน ครู และผู้ใหญ่ มีความรัก ความเข้าใจ เอาใจใส่
ในการสร้างวิถีการเรียนรู้อยู่เสมอ

อายุของเด็กช่วงหกปีแรก คือฐานชีวิตที่สืบเนื่องไป
ตลอดชีวิตที่เราไม่อาจละเลย และปล่อยเขาไว้ตามยถากรรม

“ ... We are guilty of many errors
and many faults, but our worst
crime is abandoning the children,
neglecting the fountain of life.
Many of things we need can wait.
The Child cannot.
Right now is the time his bones
Are being formed, his blood is
being made and his senses are
being developed.
To him we cannot answer “tomorrow”
His name is “Today” .

Gabrieal Mistral

Nobel Prize-winning poet from Chile

เราสำนึกความผิดมาหลายครั้ง
ความพลาดพลั้งพวนพอบอยู่หลายหน
แต่บาปอันมหันตโทษของผู้คน
คือทิ้งเด็กต้องผจญความเดียวดาย
อีกمينผ่านธารทองของชีวิต
ทุกสิ่งสิทธิ์ปรารถนาวิญญูณ์หมาย
เราอาจคอยเวลาเฝ้าทำทนาย
แต่เด็กสายเกินนักจกรอไว้
ทุกเวลาก่อร่างและเสียดคนเื้อ
จิตสำนึกโอบเอื้อเมื่อเติบโตใหญ่
สำหรับเด็กมีอาจรอ “วันต่อไป”
ชื่อเด็กไซร์แมนั่นคือ “วันนี้”

ศุมน อมรวินวัฒน์ ...” ^{๑๖}

^{๑๖} เรื่องเดิม ปกหลัง

บทที่ ๓

วิธีการเรียนรู้และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ของเด็กอายุ ๗-๑๒ ปี

เด็กเริ่มเปลี่ยนวิถีชีวิตอีกครั้งหนึ่งเมื่อเขาอายุย่างเข้าปีที่ ๗ โอกาสที่จะขยายประสบการณ์ได้กว้างขึ้น จากขอบเขตของครอบครัว และสังคมแคบๆ ในโรงเรียนอนุบาล หรือศูนย์พัฒนาเด็ก ออกสู่การศึกษาที่เป็นรูปแบบที่มีขั้นตอนชัดเจน ซึ่งอาจจะเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เด็กกลุ่มหนึ่งอาจจะไม่เคยได้รับความพร้อมในปฐมวัยมาก่อนเลย เขาต้องปรับตัว และเผชิญประสบการณ์ใหม่ที่เปลี่ยนไปจากโลกแคบๆ ในครอบครัว

การศึกษาในทรนสนะใหม่มองการนำเด็กออกจากครอบครัวเข้ามาสู่โรงเรียนอย่างสิ้นเชิงนั้นเป็นการสร้างกรงกับดักชีวิตของเด็ก ยิ่งการสร้างหลักสูตร วิชา และวิธีการครอบงำความคิดของเด็ก ให้เขาารู้สิ่งที่เราต้องการให้รู้ ให้เขาเป็นคนที่ผู้ใหญ่อยากให้เป็น ก็ยิ่งเป็นการจำกัดคุณค่าของชีวิตเด็ก และริรอนสิทธิของเด็กในการพัฒนาศักยภาพของเขาเท่าที่เขาควรจะมี

ด้วยเหตุนี้การศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่เริ่มหลอมรวมการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การเรียนนอกระบบ และการเรียนใน

วิถีชีวิต เข้าด้วยกัน เกิดความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่าง ครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และสถาบัน ต่างๆ ของสังคมมากขึ้น มีการนำหลักทฤษฎีของการเรียนรู้ นำสื่อเทคโนโลยี และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาช่วยสร้างสรรค้ความรู้ และพัฒนาเด็กให้ เติบโตตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจ กระบวนการ เรียนรู้จึงมิใช่เส้นทางสายเดียวแคบๆ ที่มุ่งตรงสู่แบบพิมพ์เป็น พิมพ์เดียว หากแต่มีหลายเส้นทาง มีปัจจัยเกี่ยวพัน และมีบุคคล หลายฝ่ายที่ต้องร่วมกันจัดการเรียนรู้สำหรับเด็กวัย ๗-๑๒ ปี

อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๑๗ ระบุว่า “ ... ให้มีการศึกษาภาคบังคับ จำนวนเก้าปี โดยให้เด็กซึ่งมีอายุระหว่างย่างเข้าปีที่เจ็ดเข้าเรียน ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จนอายุย่างเข้าปีที่สิบหก เว้นแต่สอบ ได้ชั้นปีที่เก้าของการศึกษาภาคบังคับ หลักเกณฑ์และวิธีการนับ อายุให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง ...”^{๑๘} ดังนั้นเด็กอายุ ๗-๑๒ ปี ประมาณร้อยละ ๕๐ ของกลุ่มประชากรวัยนี้จึงมีวิถี การเรียนรู้ในโรงเรียน ควบคู่ไปกับการเรียนรู้ในครอบครัว และ ชุมชน หากจะนำการจัดหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานมาจัดตาม ระดับพัฒนาการ เด็กอายุ ๗-๑๒ ปี กำลังศึกษาอยู่ในช่วงชั้นที่ ๑ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑-๓ และช่วงชั้นที่ ๒ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖ นับเป็นช่วงแรกของการศึกษาภาคบังคับ หลักสูตรการ

^{๑๘} พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ มาตรา ๑๗

ศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ระบุว่า การศึกษาระดับประถมศึกษา “ ... มุ่งเน้นให้ผู้เรียนพัฒนาคุณภาพชีวิต กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ทักษะพื้นฐานด้านการอ่าน การเขียน การคิดคำนวณ การคิดวิเคราะห์ การติดต่อสื่อสาร และพื้นฐานความเป็นมนุษย์ เน้นการบูรณาการอย่างสมดุลทั้งในด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคม และวัฒนธรรม ...” ^{๑๕}

แม้ว่าเอกสารรายงานนี้ได้บ่งช่วงวัยของการวิเคราะห์ลักษณะที่พึงประสงค์และวิถีการเรียนรู้ของเด็กหลังปฐมวัยออกเป็น ๒ ช่วง คือ เด็กอายุ ๓-๑๒ ปี และเด็กอายุ ๑๓-๑๘ ปี ก่อนที่จะเข้าสู่การศึกษาระดับอุดมศึกษา แต่รายงานตอนนี้มีความจำเป็นต้องวิเคราะห์คุณลักษณะรวมของเด็กทั้ง ๒ ช่วงวัย เนื่องจากเป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตลอดจนวิถีการเรียนรู้ในระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา ก็มีลักษณะร่วมของการเรียนรู้อยู่ส่วนหนึ่ง ต่อเมื่อคำนึงถึงรอยต่อระหว่างวัย และลงลึกถึงเด็กวัยรุ่น เด็กที่เริ่มเป็นหนุ่มสาว จึงจะเพิ่มเติมลักษณะของการเรียนรู้ในช่วงวัย ๑๓-๑๘ ปี อีกครั้งหนึ่ง

จากการรวบรวมข้อเขียนของผู้ทรงคุณวุฒิ และรายงานการประชุมเรื่องวิถีการเรียนรู้ของคนไทย ๒ ครั้ง จัดโดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้มีความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะและวิถีการเรียนรู้ของคนไทยมากมาย ความคิดเห็น

^{๑๕} กระทรวงศึกษาธิการ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๕๔ น.๑๕

ดังกล่าวสามารถนำมาวิเคราะห์ จัดประเภทและสรุปได้โดยใช้ฐานของการจัดการศึกษา ๓ ประการ คือ “ ... ฐานทางวัฒนธรรม ฐานทางปัญญาธรรม และฐานทางคุณธรรม ... ”^{๒๐}

การวิเคราะห์คุณลักษณะที่พึงประสงค์ ผู้วิเคราะห์เห็นความจำเป็นที่ต้องเตรียมเด็กวัยนี้สำหรับสังคมใหม่ในอนาคต จึงกำหนดแนวของการวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิที่เสนอในการประชุมทั้งหมดว่า ชีวิตอนาคตของเด็กจะอยู่รอดอยู่ได้ และอยู่ดีนั้น เขาจะต้องเผชิญกับชีวิตเช่นใด ชีวิตคนไทยในสังคมใหม่จะเป็นดังนี้

๑. เป็นชีวิตท่ามกลางภาวะที่เป็นปัจจัยเสี่ยง และปัจจัยส่งเสริม ที่ว่าเป็นปัจจัยเสี่ยงนั้น ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ถูกทำลาย คนรวยจะยิ่งรวย คนจนจะยิ่งจน การครอบงำทางวัตถุนิยม เกิดการก้าวรุกรุกทางวัฒนธรรม คนในสังคมก้าวร้าว ชัดแย้งรุนแรง เกิดสิ่งเสพติดนานาชนิด โรคภัยใหม่ๆ ที่ระบาดเร็ว รักษายาก เช่น เอคส์ มะเร็ง เป็นต้น

ส่วนปัจจัยเสริมนั้นมีอยู่มาก เช่น คนในสังคมให้คุณค่าต่อการใช้สติปัญญาความสามารถ มีการเรียกร้องความเสมอภาคในสิทธิ และโอกาสมากขึ้น ความสะดวกในการแสวงหาความรู้ และฐานการคิดของคนกว้างขวางขึ้น คนทุกอาชีพเกิดแรงผลักดันที่ต้องพัฒนาตนเอง ฯลฯ

^{๒๐} สุมน อมรวิวัฒน์ สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕

๒. สังคมใหม่มีความเปลี่ยนแปลงเร็วมาก สมรรถภาพของ คนต้องปรับปรุงและปรับเปลี่ยนให้ทัน ความรู้ความสามารถที่ บุคคลมีในปัจจุบันจะไม่เพียงพอในอีก ๕-๑๐ ปีข้างหน้า คนจึง จำเป็นต้องเรียนรู้และพัฒนาความสามารถตลอดชีวิต เพื่อ สามารถเผชิญ ผจญ ผสมผสานวิธีการ และเผชิญปัญหาได้

๓. ความสัมพันธ์ของคนจะห่างเหิน แต่การติดต่อสื่อสาร กลับรุกประชิดติดตามถึงตัว ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว มีความห่างเหินมากขึ้นเพราะลักษณะครอบครัวขยายเริ่มหมดไป ปู่ย่าตายาย พ่อแม่ พี่น้อง เริ่มต่างคนต่างอยู่ การรวมกลุ่มรวม พวกในชุมชนจำเป็นต้องอาศัยเป้าหมายและวิธีการจงใจ หรือ สร้าง กิจกรรมร่วมกัน ชีวิตพี่น้องต้องต่อสู้ แข่งขัน บีบบังคับให้คนคิดถึง “ตัวใครตัวมัน” มากขึ้น

ท่ามกลางความห่างเหิน ก็ได้มีเทคโนโลยีในการติดต่อ สื่อสารถึงกันมากขึ้นในสังคม ถิ่นที่อยู่และระยะทางไม่ใช่ อุปสรรคของการสร้างความสัมพันธ์อีกต่อไป แต่ความสัมพันธ์ ผ่าน “สื่อ” นี้ต้องมีการลงทุน มีค่าใช้จ่าย จึงเกิดความเร่งรีบ รวดรัด ขาดคุณค่านามธรรมที่สมบูรณ์ ทักษะทางสังคมของบุคคลจึง ต้องผสมผสานกับทักษะการใช้เทคโนโลยี และทักษะการใช้ ภาษาที่แตกต่างไปจากปัจจุบัน

๔. สังคมข่าวสารและเทคโนโลยีก่อเกิดการครอบงำทาง ความคิด และการตัดสินใจ ผลกระทบของการแพร่ข่าวสาร

การโฆษณา การให้ข้อมูลอย่างท่วมท้นผ่านสื่อทางเทคโนโลยี ทำให้ผู้มีอำนาจทางข่าวสารสามารถใช้เทคนิควิธีการครอบงำ และชี้นำความคิดของคนส่วนใหญ่ได้ เกิดยุทธศาสตร์การตลาดที่ดักดวงผลประโยชน์จากกลุ่มคนที่ด้อยกว่า ตามไม่ทันกับเจตนาแฝงเร้นของผู้กุมอำนาจข่าวสาร คนในสังคมใหม่จึงต้องได้รับการสร้างภูมิคุ้มกันให้สามารถพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส ใช้ข้อมูลอย่างฉลาดและรู้เท่าทัน กระบวนการเรียนรู้ในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงต้องสร้างบูรณาการของความรู้ ความคิด ความสามารถ และความดี รวมเป็นคุณภาพของผู้เรียน

๕. คนในสังคมใหม่ต้องการหลักยึดเหนี่ยวในการดำรงชีวิต ศาสนาจึงต้องเน้นศรัทธาและปัญญาควบคู่กันไป ศาสนาจึงเป็นเรื่องของความรู้ เหตุผล แน่แนวทางปฏิบัติตน และพิสูจน์ผลของการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ศาสนามีได้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ศาสนาเป็นแกนหลักยึดให้ชีวิตมีความสุขสงบ มั่นคง

๖. คนในสังคมใหม่เริ่มแสวงหาการเติมเต็มทางจิตวิญญาณ ชีวิตท่ามกลางความเจริญทางวัตถุ และการแก่งแย่งแข่งขัน ได้สร้างความเครียดขึ้นในจิตใจ ความจำเป็นที่ต้องฉกฉวยช่วงชิงผลประโยชน์ให้ได้มาก ได้เร็ว และได้ตามเป้าหมาย ทำให้คนเหน็ดเหนื่อย และกระหายความชุ่มชื้นอ้อมเอมทางจิตวิญญาณ เราจึงจำเป็นต้องปูพื้นฐานความเข้าใจทางศิลปะ วรรณกรรม ดนตรี

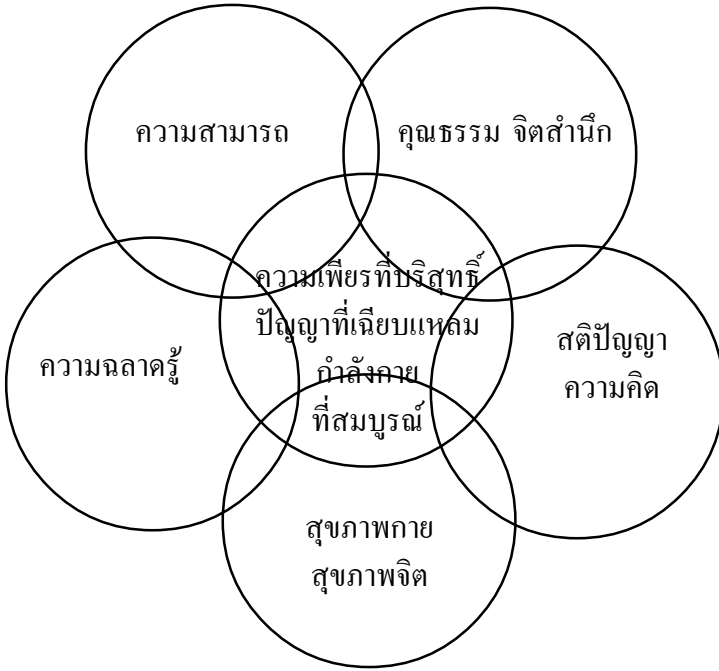
ซึ่งเป็นสื่อทางสุนทรียภาพ นำคนเข้าถึงความประณีต งดงาม ปลดปล่อยพันธะ ที่ผูกมัดคนไว้กับทุน และกำไร ให้มีอิสรภาพ

คุณลักษณะของเด็กไม่ว่าจะมีอายุช่วง ๗-๑๒ ปี และ ๑๓-๑๘ ปี จึงไม่สามารถสร้างได้ในการศึกษาระบบโรงเรียนอย่างเดียวอีกต่อไป ผู้กำหนดนโยบายการศึกษาต้องเร่งทำลายกำแพงที่กั้นระหว่างการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการเรียนรู้จากสื่อ สิ่งแวดล้อม สังคมรอบตัว ตลอดจนความเป็นไปในโลกกว้าง ผู้นำทางการศึกษาแม้จะให้ความสำคัญต่อการศึกษาในโรงเรียน เพราะเป็นกระบวนการที่วางมาตรฐาน เป้าหมาย และวิธีการเรียนรู้ที่เป็นระบบระเบียบ ตรวจสอบ แก้ไขได้ทั่วถึง สะดวกในการบริหาร และบริการแก่คนส่วนใหญ่ของประเทศ แต่ขณะเดียวกัน การศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย กลับสนองความสามารถ ความถนัด ความสนใจของแต่ละบุคคลได้ดีกว่า ยืดหยุ่น และเป็นประสบการณ์ตรงมากกว่า อีกทั้งยังทำให้เด็กตามทันต่อความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิตได้ดี

คำถามที่ว่า “เราจัดการศึกษาเพื่อให้เด็กได้อะไร เป็นอะไร ?” นั้นมีคำตอบมากมายหลายแหล่งข้อมูล เช่น พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๖ มาตรา ๗ มาตรา ๒๒ มาตรา ๒๓ และอื่นๆ แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๘) ที่ยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาพัฒนาคน และสังคม

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๔ ซึ่งกำหนดคุณลักษณะของผู้เรียนไว้ ๕ ข้อ ซึ่งต้องพัฒนาตลอดหลักสูตร ๑๒ ปี มาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๑ ซึ่งกำหนดมาตรฐานและตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะของผู้เรียนไว้ ๑๒ มาตรฐาน ๔๔ ตัวบ่งชี้ นอกจากนี้ยังมีผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอคุณลักษณะของเด็กไทยไว้ในการประชุมระดมความคิด เรื่อง “วิถีการเรียนรู้” ไว้หลายประเด็นแตกต่างกันหลากหลายจนกลายเป็นลักษณะอุดมคติที่ยากจะเกิดขึ้นในแต่ละคนได้ครบถ้วน

ในที่นี้ผู้เขียนขอเสนอคุณลักษณะของเด็กวัย ๙-๑๒ ปี ซึ่งเป็นฐานสืบเนื่องต่อจากปฐมวัย และสืบต่อเนื่องไปถึงช่วงวัย ๑๓-๑๘ ปี โดยการวิเคราะห์คุณลักษณะจากแหล่งข้อมูลข้างต้น มาบูรณาการใหม่ตามแนวพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องพระมหาชนก ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน จากหนังสือเฉลิมพระเกียรติ “คำพ่อสอน” ผนวกกับรวมปาฐกถาด้านการศึกษาในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี “รัตนพิณิจ นิเทศการศึกษา” จัดทำเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๕ คุณลักษณะของเด็กไทย วิเคราะห์จากพรพระราชทาน

คำอธิบายแผนภาพโดยสังเขป

คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กไทย คือข้อความพระราชทานความว่า “ ... ขอจงมีความเพียรที่บริสุทธิ์ ปัญหาที่เจ็บแสบ กำลังกายที่สมบูรณ์ ...” ^{๒๐}

^{๒๐} ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. พระมหาชนก อมรินทร์-พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, กรุงเทพฯ:๒๕๓๕ น.๘

ความเพียรที่บริสุทธิ์ (Pure Perseverance) คือ ความขยันหมั่นเพียรไม่ทอดลอยในกิจการงานที่ตนทำ คุณสมบัตินี้แยกออกได้เป็นลักษณะใหญ่ ๒ ลักษณะ คือ ๑) ความสามารถในการกระทำ (performance and skills) และ ๒) คุณธรรม จิตสำนึกในการกระทำ (morality and conscience)

ความสามารถในการกระทำ เริ่มจากความรัก ความสนใจ ใส่ใจในหน้าที่การงาน ทักษะความสามารถที่ช่วยให้ชีวิตเจริญได้ เช่น ทักษะทางภาษา และการสื่อสาร (การใช้ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ) ทักษะการทำงาน ทักษะทางสังคม ทักษะกระบวนการเผชิญสถานการณ์ ทักษะชีวิต ทักษะการคิดคำนวณ ทักษะการค้นคว้าทดลองพิสูจน์เหตุผล ทักษะในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ทักษะการจัดการ เป็นต้น

คุณธรรม และจิตสำนึกในการกระทำ เป็นคุณธรรมที่เกิดขึ้นจากกระบวนการฝึกหัดอบรม และกิจกรรมการเรียนรู้ คุณธรรมที่ระบุไว้ในแหล่งข้อมูลทางการศึกษาหลายแห่งสอดคล้องกันว่า เป็นคุณธรรมพื้นฐาน ได้แก่ “ ... ๑) ความละเอียดซื่อสัตย์ ๒) ความซื่อสัตย์สุจริตทั้งในความคิดและการกระทำ ๓) ความกตัญญูรู้คุณ ๔) ความไม่เห็นแก่ตัวไม่เอาใจเอาเปรียบผู้อื่น ๕) ความจริงใจ ๖) ความปรารถนาดีและเอื้อเฟื้อต่อกัน และ ๗) ความขยันหมั่นเพียร ...” ^{๒๒}

^{๒๒} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ในหลวงกับการศึกษาไทย: ห้าทศวรรษ สิริราชสมบัติ, ๒๕๓๕ น.๑๖๐

ส่วนจิตสำนึกที่ควรปลูกฝัง ได้แก่ จิตสำนึกความรับผิดชอบ จิตสำนึกในคุณค่าของตนเองและผู้อื่น จิตสำนึกต่อส่วนรวม จิตสำนึกในหน้าที่ จิตสำนึกในความเป็นไทย จิตสำนึกประชาธิปไตย เป็นต้น

ปัญญาที่เฉียบแหลม คือ ความฉลาดรู้ (knowledge , wisdom) และ สติปัญญา-ความคิด (intelligence , thinking)

การศึกษาเพื่อความฉลาดรู้ เป็นคุณลักษณะประกอบด้วย การรู้จริง รู้ครบถ้วน รู้เหตุผล รู้เท่าทัน รู้เชื่อมโยงความเป็นไทย กับความรู้สากล รู้จักตนเอง รู้จักสังคม และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รู้วิธีเรียนรู้ รู้วิธีทำมาหากิน เมื่อรู้แล้วสามารถนำความรู้ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต

สติปัญญา-ความคิด เป็นการทำงานของจิตและสมอง เกิดการรับรู้ จดจำ และคิดอย่างถูกต้องแยกคาย เด็กควรได้รับการฝึกคิดวิเคราะห์ห้วงจรรย์ คิดริเริ่มสร้างสรรค์ คิดต่อเนื่องเชื่อมโยง คิดสุจริต คิดตามเหตุผล คิดเป็นระบบ คิดเร็ว คิดคล่อง คิดละเอียด มีจินตนาการ ตลอดจนจนสามารถแสดงความคิดเห็นเพื่อสื่อสารแก่ผู้อื่นได้

กำลังกายที่สมบูรณ์ (complete physical health) หมายถึง ถึงสุขภาพ (well being) ทั้งทางกายและทางจิต

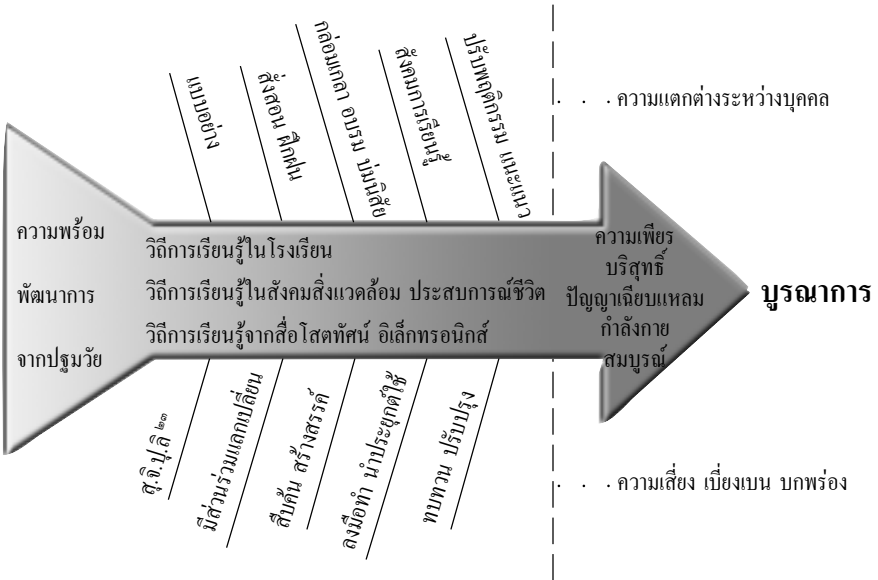
สุขภาพทางกาย (physical health) คือร่างกายที่แข็งแรง สมบูรณ์ปราศจากโรค มีภูมิคุ้มกัน ภาวะโภชนาการดี บริหารกาย เล่นกีฬา ทำทางคล่องแคล่ว ร่าเริง

สุขภาพทางจิตใจ (mental and spiritual health) ได้แก่ สภาพจิตใจที่แจ่มใส ไม่เครียด มีสุขภาพจิตดี มีความมั่นคงทางอารมณ์ มีสุนทรียภาพ ทักษะทางดนตรี ศิลปะ และใช้เวลาว่างอย่างเกิดประโยชน์

คุณลักษณะดังกล่าวข้างต้น เกิดจากการจัดวิถีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับวัยของเด็กระดับประถมศึกษา ซึ่งเอื้อต่อการเชื่อมโยงบูรณาการ ทั้งนี้ นักเรียนระดับประถมศึกษาต้องการความรู้ความสามารถที่กว้าง ผสมผสาน สอดคล้องกับประสบการณ์ที่มีหลักสูตรและการสอนระดับประถมศึกษา จึงต้องบูรณาการทั้งเนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนรู้ จุดหมายและการทดสอบประเมินบรรยากาศของการเรียนจึงแจ่มใส มีความสุข เปิดกว้างสู่ธรรมชาติ และแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เน้นทักษะที่เป็นเครื่องมือแสวงหาต้นแบบความรู้ ฝึกการคิด และปลูกฝังคุณธรรม

อย่างไรก็ตาม เด็กที่มีอายุ ๑๑-๑๒ ปี ที่ย่างเข้าสู่วัยเริ่มรุ่น (puberty age) พ่อแม่ และครู ควรมีความสัมพันธ์กับเด็กอย่างใกล้ชิด เอาใจใส่ สนใจรับฟังปัญหา ให้คำแนะนำ เพราะเด็กเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม เริ่มเผชิญกับความเสี่ยง เช่น สารเสพติด , การเบี่ยงเบนทางเพศ และความก้าวร้าวรุนแรง บ้างแล้ว กิจกรรมพัฒนานักเรียน การแนะแนว และกิจกรรมต่างๆ จึงต้องมีการวางแผนและจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปวิถีการเรียนรู้ของเด็กอายุ ๗-๑๒ ปี เสนอเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

แผนภาพที่ ๖ วิถีการเรียนรู้ของเด็กอายุ ๗-๑๒ ปี

^{๒๓} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี : รัตนพินิจนิตศการศึกษารวม ปาฐกถาด้านการศึกษา มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา กัดเพาะเรื่อง แนวโน้มการจัดการเรียนการสอนเพื่อการเรียนรู้ในทศวรรษหน้า ทรงแสดง ปาฐกถาเมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน ๒๕๔๒ โรงแรม บี.พี สงขลา , น. ๕๕-๕๖

บทที่ ๔

วิธีการเรียนรู้และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ของเด็กอายุ ๑๓-๑๘ ปี

เด็กในช่วงต้น คือ ๑๓-๑๕ ปี โดยประมาณยังอยู่ในระบบการศึกษาของโรงเรียนตามพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับต่อเมื่อเข้า ๑๖ ปี หรือจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ เขาเริ่มมีทางเลือกที่จะศึกษาต่อสายสามัญ อาชีวศึกษา ออกไปประกอบอาชีพ หรือช่วยงานของครอบครัว เด็กไทยทั้งชายและหญิง มีโอกาสเท่าเทียมกันทางการศึกษา แต่ในบางกลุ่มวัฒนธรรมเด็กหญิงอาจถูกจำกัดสิทธิ เนื่องจากทัศนคติของ พ่อแม่ หรือความจำเป็นที่ต้องช่วยทำงานทั้งที่เป็นงานบ้าน หรือการทำมาหากินของครอบครัว

เด็กอายุ ๑๓-๑๘ ปี จัดว่าเป็นวัยรุ่นเต็มตัว เป็นช่วงวัยที่สับสนระหว่างการเป็นเด็ก กับการเป็นหนุ่มสาว ผลของการอบรมเลี้ยงดูเด็กตั้งแต่ปฐมวัย จะเริ่มปรากฏเด่นชัดทั้งในด้านร่างกาย บุคลิกภาพ อารมณ์ ความสนใจใฝ่รู้ วิถีคิด และการเลือกกลุ่มเพื่อน วัยรุ่นเป็นวัยที่มีพลังเปี่ยมล้น และมีแรงจูงใจที่ผลักดันให้ในทางที่ดีหรือในทางเสื่อม ชีวิตของเด็กวัยนี้จึงดำเนิน

ไปถึง “ทางโค้ง” ที่ต้องการความเอาใจใส่ ความเข้าใจ และความใกล้ชิดจากผู้ใหญ่ เด็กต้องได้รับการสั่งสอนฝึกฝน อบรม บ่มนิสัยด้วยวิธีเหมาะสมกับตัวเขา ไม่เข้มงวดกวดขันจนเด็กเครียด แต่ก็ไม่ปล่อยปละละเลยจนเด็กว่าเหว และหลงผิด

เด็กวัยนี้ต้องได้รับ “การสร้างความพร้อม” อีกครั้งหนึ่ง แต่แตกต่างจากความพร้อมของเด็กปฐมวัย “ความพร้อม” ของเด็กวัยรุ่น หมายถึง ทักษะชีวิต และภูมิคุ้มกันที่ช่วยให้เขาแข็งแรงพอ ทั้งทางกาย ความรู้ ความคิด อารมณ์ และความสามารถเผชิญสถานการณ์ที่แปลกใหม่และดูโงมได้อย่างฉลาด ถูกทำนองคลองธรรม

เด็กวัยนี้ ไม่ว่าจะเขาจะเรียนรู้ในโรงเรียนมัธยมศึกษาหรือไม่ มีสถานะทางเศรษฐกิจสังคมเช่นใด เขาได้เริ่มก้าวสู่โลกกว้างกว่า ครอบครัว และสถานศึกษา พลังที่มีอยู่อย่างเหลือเฟือเพื่อได้ผลักดันให้วัยรุ่นค้นร่นออกจากกรอบ และกฎเกณฑ์ ไปสู่สังคมภายนอก ที่ตื่นเต้น ท้าทาย การก้าวรุกทางวัฒนธรรม ความทันสมัย และสื่อเทคโนโลยี ตลอดจนกลุ่มเพื่อน กลุ่มแสวงหาผลประโยชน์ จากวัยรุ่น ได้ทำให้ พ่อแม่ และครู ตามวัยรุ่นไม่ทัน การปกครอง กวดขันเข้มงวดจึงไม่เกิดผลมากนัก หากแต่ผู้ใหญ่ต้องรู้จักใช้วิธี ผ่อนสั้นผ่อนยาว เข้าใจจิตวิทยาวัยรุ่น เข้าใจสังคมของเขา และพัฒนาการของเขา แล้วทำตนเป็นกัลยาณมิตร ซึ่งเนะช่วยเหลือ ป้องกันให้เด็กผ่านพ้นวัยนี้ไปได้ด้วยดี

ผู้เขียนยังคงใช้แผนภาพที่ ๕ คุณลักษณะของเด็กไทย มาใช้เป็นฐานการวิเคราะห์คุณลักษณะของวัยรุ่นอายุ ๑๓-๑๘ ปี แต่มีข้อแตกต่างในปัจจุบันด้านการพัฒนาการของเด็ก เหตุผลทางจิตวิทยาวัยรุ่น ระดับความเข้มขององค์ประกอบ เส้นทางการแยกของการดำเนินชีวิตที่มุ่งศึกษาต่อ หรือ ออกจากระบบการศึกษาภาคบังคับ ปัจจุบันดังกล่าวมีผลต่อการกำหนด “ความพร้อม” ของเด็กวัยรุ่น ที่ต้องเตรียมจัดวิถีการเรียนรู้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต

องค์รวมของคุณลักษณะเด็กไทย ที่วิเคราะห์จากพรพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ ความเพียรที่บริสุทธิ์ ปัญญาที่เฉียบแหลม และกำลังกายที่สมบูรณ์นั้น สอดคล้องกับพระบรมราโชบาย ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการดำเนินการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัย พระราชบันทึกโดยพระราชหัตถเลขาเป็นภาษาอังกฤษนั้น หม่อมเจ้าวิเศษศักดิ์ ชยางกูร ทรงแปลเป็นภาษาไทย ดังจะขอยกมาแสดงตอนหนึ่ง ดังนี้

“ ... สิ่งที่ข้าพเจ้าต้องการในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงนั้น มิใช่ว่าเพียงจะให้สร้างเด็กตัวอย่างให้มีมาตรฐานอันเดียวกันหมด คือให้เป็นเด็กมัธยมอันรุ่งโรจน์ แต่ละคนมีคะแนนนับเป็นพันๆ เช่นนั้นหามิได้ ข้าพเจ้าต้องการจะให้สร้างคนหนุ่มอันมีความสามารถ คนหนุ่มผู้ซึ่งมีกำลังกาย และใจใสสะอาด และเป็นผู้ซึ่งเต็มใจคอยจะทำงานหนักอันอนาคตจะพึงนำมาให้ไม่ว่าชนิดใด ข้าพเจ้าไม่ต้องการให้คนหนุ่มเป็นเหมือนอนุสาวรีย์แห่งการเล่าเรียน

และได้ผ่านการสอบไล่ทั้งหมดของท่านด้วยเกียรตินิยมอย่างสูง ข้าพเจ้าไม่ต้องการให้เป็นประหนึ่งตำราเรียนที่เดินได้ สิ่งที่ข้าพเจ้าต้องการคือ **ชายหนุ่ม** อันมีลักษณะผึ่งผาย ซื่อตรง มีความสัตย์ มีนิสัยและความคิดบริสุทธิ์ สะอาด และข้าพเจ้าจะไม่เสียดายใจเลยในเมื่อท่านบอกแก่ข้าพเจ้าว่า คนนั้น คนนี้ เรียนหนังสือด้วยความลำบากยิ่ง ทำเลขเศษส่วนไม่ได้ หรือไม่รู้รชกคณิตเอาเสียเลย ถ้าข้าพเจ้ารู้แต่เพียงว่า เขาได้เรียนในโรงเรียนของข้าพเจ้า และรู้พอที่จะเปรียบเทียบได้ว่า ลักษณะของลูกผู้ชาย กับลักษณะของสตรีเพศผิดกันอย่างไร ก็พอใจ ข้าพเจ้าไม่ต้องการได้ยินคนฉลาดบ่นว่า **“ปัญญาท่วมหัว เอาตัวไม่รอด”** ที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง ข้าพเจ้าต้องการ ให้ **การศึกษา** มีความหมายว่า แปลงเด็กให้เป็นคนหนุ่มอันผึ่งผายและเป็นพลเมืองดี และมีให้น้ำหนักของหลักสูตรและแบบเรียนบดขยี้บุคลิกลักษณะของเขา และข้าพเจ้าต้องการให้การศึกษาเป็นสิ่งพลัดพลินสำหรับเด็กเพื่อว่าในภายหน้า เขาเหล่านั้นจะได้หวนไปรำลึกถึงชีวิตที่ได้ผ่านมาเมื่ออยู่ในโรงเรียนว่าเป็นสิ่งสนุก ...” ^{๒๔}

แม้ว่าสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าจะทรงปรารถนาถึงคุณสมบัติของนักเรียนมัธยมศึกษาโดยมุ่งแปลง **“เด็กให้เป็นคนหนุ่มอัน**

^{๒๔} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราโชบายในการดำเนินการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัย จากพระราชบันทึกถึงเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ, หม่อมเจ้าวิเศษศักดิ์ ชยางกูร ทรงแปล. ที่มาวชิราวุธานุสาสน์ ฉบับอนุสรณ์เตรียมอุดมศึกษาปีที่ 2 ,พ.ศ. ๒๕๐๓

ฝั่งผาย และเป็นพลเมืองดี” ในสังคมปัจจุบันคุณสมบัติทั้งหมดที่พระองค์ทรงมุ่งหวังนั้นน่าจะปรับใช้ได้กับ “คนดาว” ด้วย รวมเป็นกุลบุตรและกุลสตรี ที่มีความสามารถ มีกำลังกาย และใจใสสะอาด ซื่อตรง มีความสัตย์ ฉลาด ใช้ปัญญานำชีวิตรอดพ้นจากความเสื่อม และมีความเพลิดเพลินในกระบวนการเรียนรู้ตลอดไป

การพัฒนาเด็กวัยรุ่นให้มีความเพียรที่บริสุทธิ์ ปัญญาที่เฉียบแหลม และกำลังกายที่สมบูรณ์ ย่อมช่วยสร้างให้เด็กอายุ ๑๓-๑๘ ปี มีความพร้อม ๗ ประการ ที่เป็นฐานของความเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต และช่วยสร้างความสุข ความมั่นคงปลอดภัยในช่วงวัยชีวิตที่กำลังก้าวสู่วัยรุ่นช่วงนี้ ความพร้อมของวัยรุ่น มีคำอธิบายคู่ขนานไปกับประสบการณ์การเรียนรู้ ดังนี้

๑. ความพร้อมในการแสวงหา และค้นพบความรู้

ทั้งการรู้จักตนเอง รู้สหวิทยาการ รู้รอบ รู้ลึกในเรื่องที่ถนัด และสนใจ ทั้งนี้เพื่อให้มีข้อมูลความรู้เพียงพอในการดำเนินชีวิตหรือศึกษาต่อในอนาคต

ประสบการณ์การเรียนรู้ จึงต้องมีการฝึกทักษะทางภาษา ทั้งภาษาไทย และภาษาต่างประเทศอีกอย่างน้อย ๑ ภาษา ทักษะการคิดคำนวณ ทักษะการใช้คอมพิวเตอร์ รู้แหล่งและวิธีการค้นคว้าจัดระบบข้อมูล จดจำ บันทึก สรุปประเด็น สามารถเลือกใช้ความรู้ให้เกิดประโยชน์ทางสร้างสรรค์

๒. ความพร้อมทางด้านคุณธรรมและวัฒนธรรม

เป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่ปฏิบัติ ใฝ่ดี ขยันหมั่นเพียร เอาใจใส่งาน และใช้สติปัญญา ทบทวนไตร่ตรอง รู้จักกลัวและละอายต่อการทำชั่ว มีความรู้เข้าใจวัฒนธรรมขนบประเพณีไทย และปรับตัวได้กับวัฒนธรรมต่างชาติ ผู้ใหญ่ต้องยอมรับว่าเด็กวัยรุ่นต้องการความมั่นใจที่จะอยู่ในสังคมกลุ่มเพื่อนวัยเดียวกัน เขาต้องได้รับการเตรียมความพร้อม คือจิตสำนึกที่ทำให้รู้จักผิดชอบชั่วดี การมีสติยั้งคิด และความมั่นคงทางอารมณ์

การปลูกฝังคุณธรรมและวัฒนธรรม จึงเปิดกว้างออกสู่สังคมการเรียนรู้และซึมซับแบบอย่างที่ดี ได้มีโอกาสเปรียบเทียบ ฝึกคิด ตัดสินใจ จากกรณีต่างๆ และฝึกการเลือกรับ เลือกปฏิบัติ อย่างเหมาะสม โดยที่ผู้ใหญ่ทำตนเป็นกัลยาณมิตร พร้อมที่จะเข้าใจเขา จัดสิ่งแวดล้อมและทางเลือก ให้เขารู้จักคุณค่าของความดีงามเพิ่มขึ้นในแต่ละวันที่เขาได้เรียนรู้

๓. ความพร้อมทางด้านทักษะชีวิตและวินัยชีวิต

เด็กวัยรุ่นมีพัฒนาการทางกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็วมาก สภาพการเรียนรู้ในระบบที่เข้มข้นยิ่งเดี่ยวนมากขึ้น ทำให้เกิดความเครียด สังคมที่กว้างขึ้นได้พบคนใหม่ เพื่อนใหม่ นอกเหนือไปจากเพื่อนร่วมชั้นเรียน ความเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและสมัณนิยมที่บีบบังคับความคาดหวังใน

ด้านรูปลักษณ์ การแต่งกาย การพักผ่อนหย่อนใจ การบันเทิง ทำให้เด็กเห็นความสำคัญของวัดถุมากขึ้น และเห็นคุณค่าแท้ของตนเองน้อยลง เกิดอารมณ์เก็บกด หรือแสดงพฤติกรรมก้าวร้าว ยังมีสิ่งจูงใจที่ยั่วเย้าทางเพศ สารเสพติด และการจับกลุ่มมั่วสุม ทำให้เด็กตัดสินใจปฏิบัติตนผิดพลาดได้ง่าย

ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์ ได้อธิบายองค์ประกอบของทักษะชีวิตไว้ ๑๒ องค์ประกอบคือ

“ ... ๑) ความคิดวิเคราะห์วิจารณ์ ๒) ความคิดสร้างสรรค์ ๓) ความตระหนักรู้ในตน ๔) ความเห็นใจผู้อื่น ๕) ความภูมิใจในตนเอง ๖) ความรับผิดชอบต่อสังคม ๗-๘) การสร้างสัมพันธภาพและการสื่อสาร ๙-๑๐) การตัดสินใจและการแก้ปัญหา ๑๑-๑๒) การจัดการกับอารมณ์และความเครียด ...” ^{๒๕}

การพัฒนาวินัยในการดำเนินชีวิต ก็มีความสำคัญเช่นกัน เด็กจำเป็นต้องได้รับการฝึกหัดอบรมให้มีวินัยในตนเอง เช่น การดำเนินกิจวัตรประจำวัน การจัดสรรเวลาให้เหมาะสมในด้าน การเรียน การพักผ่อน การใช้เวลาว่าง การออกกำลังกาย การตรงต่อเวลา การประหยัดและการออม ความรับผิดชอบในหน้าที่ การรู้จักควบคุมอารมณ์ของตนเอง การมีสติยั้งคิด การใช้เหตุผล เป็นต้น เด็กที่ไม่มีวินัยในการดำเนินชีวิต จึงมักจะฟุ้งซ่าน เลื่อนลอย ฟุ้งเพื่อ ถูกชักจูงไปในทางเสื่อมได้ง่าย

^{๒๕} ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์ ทักษะชีวิตในโรงเรียน : ทิศทางการพัฒนาคนด้านสุขภาพ กรุงเทพฯ : กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๓๕ น. ๑ - ๓

กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความพร้อมด้านทักษะชีวิตและวินัยชีวิตจึงต้องคำนึงถึงฐานทางจิตวิทยาพัฒนาการ และการจัดการเรียนการสอนหลายรูปแบบ ดังเช่น

๓.๑ การจัดสภาพแวดล้อม ที่สนับสนุนการใช้ชีวิตที่ดี เช่น จัดให้มีลานกีฬา ห้องดนตรี ที่อ่านหนังสือ ศูนย์ศิลปะ ฯลฯ อีกทั้งจำเป็นต้องกวดขันแหล่งอบายมุข แหล่งบันเทิงที่ห้ามเด็กอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี เข้าใช้บริการมีการสอดส่องดูแลแหล่งมั่วสุมต่างๆ มิให้หลอกล่อเด็กเข้าไปใช้บริการ ตลอดจนตรวจสอบสื่อโฆษณาที่จูงใจให้วัยรุ่นดื่มเครื่องดื่มชูกำลัง กระตุ้นการซื้อของและเสื้อผ้าราคาแพง และการใช้ภาษาสื่อสารด้วยเจตนาให้ผิดเพี้ยน ฯลฯ การให้เด็กมีโอกาสอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นการสร้างบรรยากาศและความพร้อมที่จะปฏิบัติดีได้

๓.๒ การจัดกิจกรรมต่างๆ เน้นให้เด็กมีส่วนร่วมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ควรจัดให้คนหลายวัยได้มีกิจกรรมทำร่วมกัน เช่น พ่อแม่ คุณย่า หลาน หลานสาว โทรทัศน์ร่วมกับลูก เล่นกีฬา ช่วยกันทำงานพักผ่อนร่วมกันทั้งครอบครัว การเรียนรู้นอกจากการเรียนในชั้นเรียนแล้ว ครูจัดกิจกรรมเปิดกว้างออกสู่ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม การเดินสำรวจ ชุมชน การศึกษานอกสถานที่ และการเล่นกีฬาร่วมกันกับโรงเรียนอื่นๆ มีการจัดสนทนา จัดชมรมต่างๆ ตามความสนใจ เพื่อให้เด็กวัยรุ่นได้ฝึกทักษะทางสังคม และพัฒนาทักษะชีวิตไปพร้อมกัน

๓.๓ ครู พ่อแม่ ผู้ใหญ่ สร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิด ให้เด็กเกิดความไว้วางใจว่าเขามีที่พึ่ง ที่ปรึกษา การแนะแนวและการให้คำปรึกษาแก่เด็กมีความสำคัญมาก เพราะทำให้เด็กมีแนวทางการคิด การเลือก การตัดสินใจได้ถูกต้องมากขึ้น ครูควรได้รับการฝึกอบรมให้สามารถจัดกิจกรรมแนะแนว และให้คำปรึกษาเด็กได้ วัด องค์กรทางศาสนา ควรจัดกิจกรรมสร้างเสริมคุณธรรมที่น่าสนใจสำหรับเด็กวัยรุ่น ทุกฝ่ายควรร่วมมือกันสร้างเจตคติที่ถูกต้อง ความตระหนักรู้ในภัยพิบัติของชีวิตที่เด็กต้องเผชิญ และรู้จักแก้ปัญหา

๓.๔ การปรับพฤติกรรม และการแก้ไขเมื่อเริ่มเกิดปัญหา การที่ผู้ใหญ่ใกล้ชิดและสนใจ เข้าใจเด็ก ช่วยให้ผู้ใหญ่สามารถสังเกตพฤติกรรม การแสดงออกของเด็กว่าจะเกิดความเสื่อมเสีย ผิดพลาดหรือไม่ก่อนที่จะสายเกินไป เช่น เมื่อพบว่าเด็กเริ่มมีพฤติกรรมก้าวร้าว ใจลอยฝันกลางวัน ซึมเศร้า แยกตัวออกจากกลุ่ม สาเหตุอาจจะเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ผู้ใหญ่หลวงสำหรับเด็กวัยรุ่น การพูดคุยกับเขา ให้เด็กได้เข้ามาช่วยทำงาน สร้างบรรยากาศในบ้าน ในชั้นเรียน ในห้องแนะแนว ให้ผ่อนคลาย บุคลิกภาพของผู้ใหญ่ที่เมตตา เห็นใจ พร้อมทั้งจะช่วยเหลือเขา ทำให้ผู้ใหญ่ทราบสาเหตุของพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ตั้งแต่เริ่มต้น และศึกษาวิธีการปรับพฤติกรรมที่สอดคล้องกับการแก้ปัญหาต่อไป

๓.๕ การให้แบบอย่างที่ดี เด็กวัยรุ่นอยากปฏิบัติตาม เด็กอายุ ๑๓-๑๘ ปี ชอบเลียนแบบ หรือเอาอย่างเพื่อนวัยเดียวกัน

การที่สังคมประกายประกายของเยาวชนตัวอย่างที่เสียสละ กล้าหาญ
 ขยันหมั่นเพียร ประพฤติดี เป็นการให้แบบอย่างการดำเนินชีวิต
 แก่เขา รวมทั้งการอธิบายความเป็นจริงของชีวิตด้วย ตัวอย่างเช่น
 การยกย่องคารานักร้องเยาวชน นักกีฬาที่เก่งระดับโลก นักเรียน
 ที่ชนะเลิศในการแข่งขันทางวิชาการ เป็นต้น เส้นทางสู่ความ
 สำเร็จมิได้ลอยมาโดยง่าย หากแต่ต้องทำงานหนัก อดทน เพียร
 พยายาม ต่อสู้ความยากลำบากมาก่อนทั้งสิ้น วิธีให้แบบอย่าง
 ควรต้องให้วัยรุ่นได้เข้าใจเหตุผล และองค์ประกอบที่สร้างความ
 สำเร็จของแบบอย่างนั้นด้วย

วิธีการเรียนรู้โดยการให้แบบอย่างนั้น ส่วนมากเป็นการ
 เสนอกรณีตัวอย่างหรือเหตุการณ์ต่างๆ ให้เด็กได้คิดวิเคราะห์
 เปรียบเทียบ และสรุปความคิดเห็นเพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติตน

๔. ความพร้อมทางด้านการคิด และจินตนาการ

ดังที่กล่าวแล้วว่าพัฒนาการของสมอง และการฝึกหัดฝึกฝน
 เป็นปัจจัยสำคัญทางการคิดและจินตนาการของมนุษย์ตั้งแต่เกิด
 โดยเฉพาะในเด็กวัยรุ่น นอกจากความเก่งทางสติปัญญาแล้ว
 วัยรุ่นต้องสามารถคิดเป็น คิดถูกวิธี คิดอย่างมีคุณธรรม ซึ่งได้
 อธิบายไว้ในตอนต้นๆ แล้ว

บุคคลจะมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ต้องมีจินตนาการ ซึ่ง
 เป็นการคิดที่กว้างไกลลึกซึ้งกว่าสิ่งที่เห็นหรือภาวะที่เป็นอยู่

เป็นการคิดริเริ่มที่มีทิศทาง และจุดมุ่งหมาย มิฉะนั้นจะกลายเป็นความฝันเฟื่อง และฟุ้งซ่าน

เด็กวัยรุ่นมีทักษะทางภาษา การคิดคำนวณ และมีสังคมที่กว้างกว่าเด็กอายุ ๖-๑๒ ปี ดังนั้น วิถีการเรียนรู้ที่ฝึกการคิดและจินตนาการจึงสามารถจัดได้หลากหลายกว่า

เด็กวัยรุ่นส่วนใหญ่เริ่มค้นพบความถนัดและความสนใจของตน บางคนสนใจเครื่องจักร เครื่องยนต์ บางคนสนใจดนตรี ศิลปะ การวาดภาพ บางคนสนใจอ่าน-เขียน หนังสือ แต่งคำประพันธ์ บางคนสนใจกีฬา การแสดง ฯลฯ ความถนัดและความสนใจเหล่านี้ไม่มีการจำกัดว่าเพศใดต้องสนใจเรื่องใด เด็กชายอาจชอบทำกับข้าว เย็บปักถักร้อย และเด็กหญิงบางคนอาจชอบการต่อสู้ป้องกันตัว ซึ่งผู้ใหญ่ไม่ควรสกัดกั้นหรือพยายามชักจูงเด็กให้สนใจสิ่งที่ผู้ใหญ่สนใจ ความถนัดและความสนใจของเด็กวัยรุ่นนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อเขาได้พบกับประสบการณ์ใหม่ๆ และได้รับความสำเร็จในงานอื่นๆ ภายหลัง

๕. ความพร้อมด้านสังคม และมนุษยสัมพันธ์

ความเจริญทางเทคโนโลยี เช่น มีสื่อโทรทัศน์ วิทยุ มีเครื่องใช้ไฟฟ้า ในการใช้ชีวิตประจำวัน การเดินทาง การทำงาน ตลอดจนจนสภาพสังคมที่แยกคนออกจากครอบครัว มีการแข่งขันสูง ทำให้คนรุ่นใหม่หมกมุ่นอยู่กับตนเอง ฝึกฝนตนเองให้เก่ง มี

ความรู้สึกใครดีใครได้ ครั้นเมื่อต้องการเพื่อน ต้องการทำงาน เป็นทีม ต้องติดต่อสัมพันธ์กับผู้ที่แตกต่างหลากหลาย เด็กวัยรุ่นจึงประสบปัญหาการปรับตัว การใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร การยอมรับความแตกต่างของผู้อื่น เด็กวัยรุ่นจำเป็นต้องได้รับการฝึกฝน การมีส่วนร่วม และการมีส่วนร่วมให้ในสังคม

การสร้างความร่วมมือด้านสังคมและมนุษยสัมพันธ์เริ่มต้นที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียน เห็นคุณค่าของตนเอง แล้วมี “บุคลิกภาพเปิด” พร้อมเข้าใจและเห็นคุณค่าของครอบครัว ผู้ใหญ่เช่น พ่อแม่ และ ครู จึงต้องสนทนาพูดคุยกับเขา รับฟังความคิดเห็นของเขา และมองพฤติกรรมของเขาด้วยความเข้าใจ ปัจจุบันเด็กไทยวัยรุ่นยังขาดทักษะการใช้ภาษาอย่างมาก คำพูดของเขาขาดเป็น หวังๆ และใจความไม่ติดต่อกัน ภาษาที่ใช้ไม่ว่าจะเป็นภาษาพูด ภาษาเขียนผิดแผกไปจากภาษาของผู้ใหญ่มาก ผู้ใหญ่ต้องเข้าใจเขา และใช้วิธีส่งเสริมแนะนำในทางบวก เพื่อพัฒนาทักษะภาษาเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงออก และเกิดความมั่นใจ

ในด้านพฤติกรรมเด็กวัยรุ่นปัจจุบันมีกิริยาท่าทางตามแบบของกลุ่มพวก กลุ่มเพื่อน และตามสมัยนิยม ผู้ใหญ่ไม่สามารถบีบบังคับให้เด็กวัยรุ่นทั้งหลาย ชาย “เรียบริ้อยเป็นผ้าพับไว้” ดังแต่ก่อน พฤติกรรมที่พึงประสงค์คือให้วัยรุ่นรู้สึกเสรีที่แสดงออกอย่างรู้กาลเทศะ รู้ว่าควรประพฤติเช่นใดในชุมชนใดกับใครอย่างไร เขาควรมีที่วางท่าเร้าเริงแจ่มใสมองคนในแง่ดีแต่ไม่ประมาทยอมรับความแตกต่าง ใจกว้าง ไม่หลงตนเอง

วัยรุ่นที่ได้รับการเตรียมความพร้อมด้านทักษะทางสังคม และมนุษยสัมพันธ์ย่อมได้รับการฝึกฝนการทำงานร่วมกันกับผู้อื่น ได้เผชิญปัญหา ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อแก้ไขความผิดพลาด นักเรียนควรฝึกฝนกิจกรรมนอกห้องเรียนเพื่อค้นพบความถนัด ความสามารถของตน กิจกรรมพัฒนานักเรียนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานจะช่วยสร้างความพร้อมด้านนี้ได้มาก ทั้งนี้ ผลพลอยได้คือผู้เรียนมีลักษณะเป็นผู้นำ ทำงานกับผู้อื่นได้และไม่ปิดกั้นตนเองเมื่อมีปัญหา

๖. ความพร้อมทางการทำงานและความสามารถในการงานอาชีพ

เด็กอายุ ๑๓-๑๘ ปี มีวิถีชีวิตและวิธีการเรียนรู้แตกต่างกัน หลายกลุ่ม เมื่อเด็กอายุ ๑๓-๑๖ (หรือ ๑๕ ปี) เด็กส่วนใหญ่ยังเรียนในระบบโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๓ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ แต่ช่วงอายุ ๑๖-๑๘ ปี นั้น เส้นทางชีวิตของเด็กวัยรุ่นได้แยกออกเป็นหลายกลุ่มคือ

- กลุ่มที่ศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖ ทั้งในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกโรงเรียน
- กลุ่มที่ศึกษาต่อในสายอาชีวศึกษา
- กลุ่มที่มีได้ศึกษาต่อแต่ออกไปทำงานในสถานประกอบการ สถานบริการ งานอาชีพของครอบครัวหรือในชุมชน
- กลุ่มที่มีได้ศึกษาต่อและย้ายถิ่นจากครอบครัวไปทำงาน และเผชิญชีวิตในท้องถิ่นอื่น

รายงานนี้มิได้มีวัตถุประสงค์ที่จะวิเคราะห์ลงลึกถึงคุณลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่ม แต่ขอระบุคุณลักษณะร่วมบางประการที่ทุกกลุ่มต้องมี เพื่อให้สามารถเข้าใจงานอาชีพและสามารถทำงานได้สำเร็จ คุณลักษณะดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

๖.๑ เด็กวัยรุ่นได้รับการฝึกให้รู้จักแสวงหาข้อมูลข่าวสารและความรู้พื้นฐานในการทำงานและการประกอบอาชีพ

๖.๒ ได้รับการบ่มเพาะจิตสำนึกในหน้าที่ มีความขยันหมั่นเพียร รักงาน (ฉันทะ) พากเพียรทำงาน (วิริยะ) ตั้งใจ มุ่งมั่นทำงาน (จิตตะ) ทบทวนปรับปรุงแก้ไขงานที่ทำให้ดียิ่งขึ้น (วิมังสา)

๖.๓ เรียนรู้วิธีการทำงาน ด้วยการได้ฝึกทำจริง ปฏิบัติจริงในสิ่งแวดล้อมและอุปกรณ์การงานอาชีพที่สนใจ

๖.๔ ได้รับการส่งเสริมให้ฝึกฝนจนชำนาญในงานที่ถนัด และตรงกับความสนใจ มีทักษะเฉพาะที่จำเป็นสำหรับงาน

๖.๕ เชื่อมั่นในตนเองแต่สามารถปรับตัวทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ โดยมุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน

๖.๖ มีวินัยในการทำงาน รู้จักการจัดการบริหารเวลาทำงานและการพักผ่อน รวมถึงวิธีการจัดการต่าง ๆ ในงานอาชีพ

๖.๗ มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ทั้งทางกายและจิต

๖.๘ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีสุนทรียภาพและจินตนาการ

๖.๕ รู้จักแสวงหาความรู้ใหม่เพื่อปรับปรุงงานที่ทำให้
 เหมาะกับกาลสมัยอยู่เสมอ รวมถึง ทักษะใหม่ ๆ ที่เปลี่ยนแปลง
 ไปตามความเจริญทางเทคโนโลยี

วิถีการเรียนรู้ของเด็กวัยรุ่น เพื่อพร้อมในการทำงาน
 อาชีพจึงต้องมีลักษณะผสมผสานระหว่างองค์ประกอบต่อไปนี้

๑. การเรียนวิชาการอย่างเป็นระบบ กับ การเรียนรู้ชีวิตในการทำงาน
๒. การนำผู้เรียนออกสู่สถานประกอบการในชุมชน กับ การนำความรู้เรื่องงานอาชีพในชุมชนเข้าสู่ชั้นเรียน
๓. การปลูกฝังคุณธรรมการทำงาน กับ การเรียนรู้คุณธรรมจากการทำงานจริง
๔. การฝึกทักษะความสามารถเฉพาะตน กับ การทำงานเป็นกลุ่ม การสร้างทีมงาน
๕. การฝึกใช้แรงงาน (ฝึกทำ) กับ การฝึกใช้ปัญญาในการทำงาน (ฝึกคิด ประยุกต์)
๖. การฝึกหาความเป็นเลิศในงาน กับ การประเมินผลงานแต่ละขั้นตอน

ความพร้อมด้านการทำงาน และความสามารถในการทำงาน
 อาชีพ เป็นคุณลักษณะร่วมสำหรับวัยรุ่นไม่ว่าวิถีชีวิตอนาคตของ

เขาจะเป็นเช่นใด เพราะคุณค่าของคนในยุคสมัยต่อไปนี้ ขึ้นอยู่กับความสามารถฉลาดรู้ มากกว่าปริญญาบัตร และสถานะทางชนชั้น

๓. ความพร้อมของสมรรถนะในการแข่งขัน

เด็กวัย ๑๓-๑๘ ปี จำเป็นต้องได้รับการสร้างสรรค์ความพร้อมให้มีสมรรถภาพที่จำเป็นบางประการก่อนที่จะก้าวสู่สนามแข่งขันในโลกกว้าง และในระดับที่สูงขึ้นไป

แม้ว่าในอุดมคติของการศึกษา มุ่งให้บุคคลสำรวจประเมินตนเอง และแข่งขันกับตนเองมากกว่าการมุ่งแข่งขันกับผู้อื่น แต่ความเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคโลกาภิวัตน์ได้บีบบังคับให้บุคคลไม่สามารถปิดตนเองให้อยู่ในมุมสงบของตนเองได้อีกต่อไป ความก้าวหน้าของยุคสมัย กระแสข่าวสารจากสื่อมวลชน เหตุการณ์ที่เกิดผลกระทบไปทั่วโลก ความเสื่อมถอยของศีลธรรมในใจมนุษย์ และความเสื่อมโทรมของธรรมชาติแวดล้อมได้ก้าวรุกเข้าจู่โจมทุกคนจนตั้งตัวไม่ติด เด็กรุ่นใหม่ต้องแกร่งและกล้าพอที่จะลงสนามแข่งของชีวิตไม่ว่าจะเป็นการทำงาน การทำมาหากิน การศึกษา การคบเพื่อน ความรัก ฯลฯ ทุกอย่างล้วนเป็นเกม ตามแนวคิดของคนรุ่นใหม่

คำว่าความรู้หนังสือ (literacy) จึงไม่จำกัดความหมายอยู่เพียงการอ่านออกเขียนได้ หากหมายรวมถึง ความรู้ ทักษะ และ

เจตคติที่กว้างกว่านั้นสมรรถภาพเด็กวัยรุ่น ต้องได้รับการสร้างความพร้อมในการแข่งขัน มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ด้านความรู้

- ๑.๑ ความรู้รอบเชื่อมโยงสหวิทยาการ
- ๑.๒ รู้วิธีเรียนรู้
- ๑.๓ รู้จุดเด่นจุดด้อยของคน และสังคมที่เป็นคู่แข่ง

๒. ด้านคุณธรรมและเจตคติ

- ๒.๑ มีคุณธรรมและยุติธรรม
- ๒.๒ มีรากฐานทางวัฒนธรรมไทย และภูมิปัญญาไทย
- ๒.๓ มุ่งสู่ความเป็นเลิศ และเรียนรู้ตลอดชีวิต

๓. ทักษะ

- ๓.๑ ทักษะการใช้ภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ
- ๓.๒ ทักษะการใช้คอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีอื่น
- ๓.๓ ทักษะการคิดคำนวณ คณิตวิเคราะห์และประยุกต์ใช้
- ๓.๔ ทักษะทางวิทยาศาสตร์
- ๓.๕ ทักษะการจัดการสารสนเทศ

การสร้างวิถีการเรียนรู้เพื่อการแข่งขันที่ผู้เขียนนำมาเสนอต่อไปนี้มีไว้วิธีการปั้นดินให้เป็นดาว หรือวิธีการฝึกคนเพื่อการแข่งขัน ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเป็นโครงการเฉพาะกิจเพื่อการแข่งขันในวงวิชาการของโลก เป็นการค้นหาเด็กเก่งมาฝึกแบบเข้มข้นเป็นการฝึกเด็กกลุ่มเล็ก ๆ รายงานนี้คิดถึงผู้เรียนที่เป็นเด็กส่วนใหญ่มีความสามารถในระดับสูง ปานกลาง และต่ำ ตามความแตกต่างระหว่างบุคคล เด็กวัยรุ่นเหล่านี้ย่อมต้องการโอกาสฝึกสมรรถภาพของตนเองเช่นกัน

ผู้เขียนขอยกตัวอย่างวิถีการเรียนรู้ที่บูรณาการระหว่างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้เพื่อสร้างสรรค์ และการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดพลังของมูลนิธิศึกษาพัฒนา ที่สร้างความพร้อมให้คนไทยและประเทศไทยเป็นชาติที่สู้ได้ในโลก (Becoming a Competitive Nation) ... ^{๒๖}

โครงการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างสรรค์ด้วยปัญญาในประเทศไทยได้ใช้กรอบทฤษฎี constructionism ของศาสตราจารย์ Seymour Papert มาทดลองประยุกต์ใช้ในประเทศไทย ในหลายจังหวัด หลายโครงการ จากกรณีศึกษาทั้ง ๕ กรณีสรุปได้ว่า คำสำคัญที่ต้องเข้าใจให้ดียิ่ง คือ ๑) การเรียนรู้ ๒) สร้างสรรค์ ๓) ปัญญา และ ๔) สร้างสรรค์ด้วยปัญญา

^{๒๖} พารณ อิศรเสนา ณ อยุธยา จากแนวคิดการเรียนรู้เพื่อสร้างสรรค์ด้วยปัญญา...สู่ความเป็นคนไทยยุคใหม่ กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาแห่งชาติ สกศ. ๒๕๔๔

“ ... เป้าหมายสำคัญของการเรียน คือ ตัวผู้เรียนที่ต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต ผู้เรียนทุกคนมีสิทธิ์ มีศักดิ์ศรี มีศักยภาพ ที่จะเรียนรู้ด้วยตนเองได้ และเรียนรู้เพื่อการสร้างสรรค์ปัญญาของตนเอง ความหลากหลายของวิถีการเรียนรู้จะทำให้ผู้เรียนมีทางเลือกและมองเห็นทางเลือก ซึ่งจะทำให้เกิดปัญญาในการแยกแยะเลือกสรร รู้จักปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของตนเอง ...” ^{๒๗}

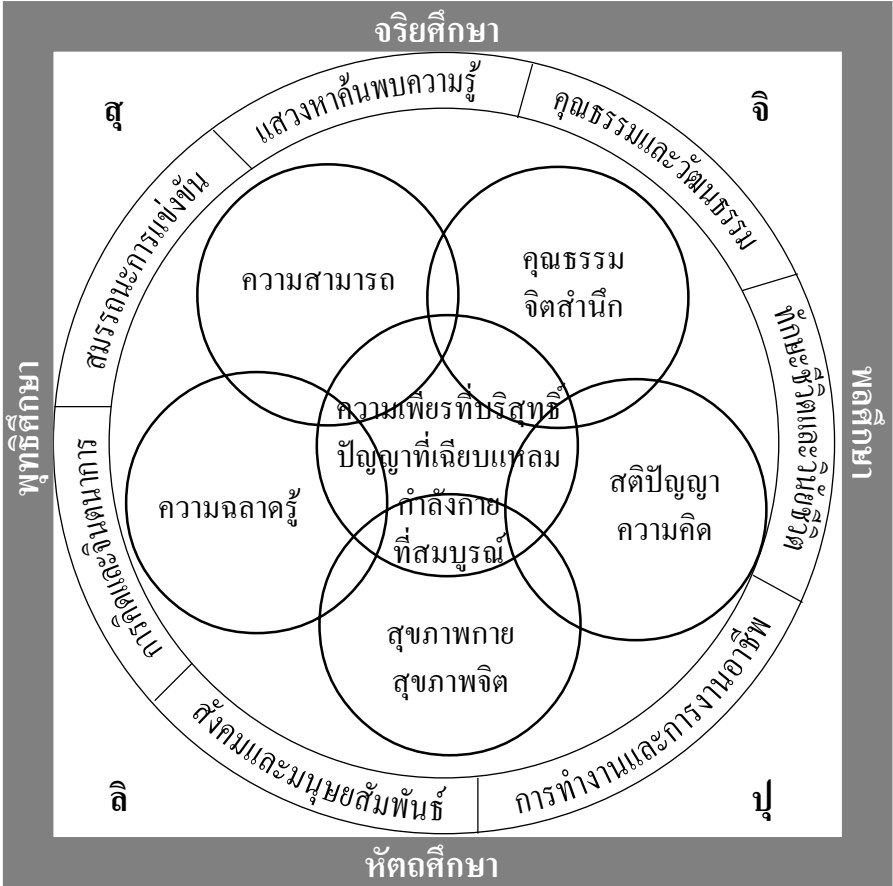
วิถีการสร้างสรรค์สมรรถภาพให้วัยรุ่นพร้อมที่จะอยู่ในสังคมการแข่งขันนั้นเน้นที่ ความฉลาดรู้ และ การทำงานจริง ดังนั้นการเรียนรู้ต้องสร้างสิ่งแวดล้อม สถานการณ์ ให้ผู้เรียนได้ฝึกคิด ฝึกแก้ปัญหาด้วยตนเอง และร่วมงานกับผู้อื่นได้

อย่างไรก็ตาม การจัดกิจกรรมทางศิลปะ ดนตรี กีฬา และนันทนาการที่ช่วยพัฒนาอารมณ์ของวัยรุ่นให้ผ่อนคลายจากความเครียด และความวิตกกังวลในผลสำเร็จของงาน

การสร้างความพร้อมทั้ง ๘ ประการ เป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กวัย ๑๓-๑๘ ปี ที่สืบเนื่องมาจากที่ได้อธิบายไว้แล้วในคุณลักษณะของเด็กวัย ๘-๑๒ ปี ซึ่งขยายวงกว้างขึ้นตามพัฒนาการของช่วงชีวิต ความพร้อมแต่ละด้านสร้างขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เขียนได้แยกอธิบายไว้ในแต่ละข้อแล้ว แต่การเรียนรู้ทุกด้านจะเชื่อมโยงบูรณาการผสมกลมกลืนกันได้ เกิดผลเป็นคุณลักษณะองค์รวมได้เช่นกัน

^{๒๗} เรื่องเดิม น. ๗๖ - ๗๗

สาระทั้งหมดของบทที่ ๔ จึงสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๗ คุณลักษณะ ความพร้อมที่เกิดจากวิธีการเรียนรู้ ของเด็กอายุ ๑๓ - ๑๘ ปี

บทที่ ๕

วิธีการเรียนรู้และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ของหนุ่มสาวอายุ ๑๘-๒๐ ปี

ตามหลักสากลมีการกำหนดว่าผู้ที่มีอายุ ๑๘-๒๕ ปี ยังเป็นเยาวชนอยู่ซึ่งแปลมาจากคำว่า Youth แต่ผู้เขียนวิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาพัฒนาการ ความเจริญทางวิทยาศาสตร์สุขภาพและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบันควบคู่กันแล้วเห็นว่า ผู้มีอายุ ๑๘ ปี ขึ้นไปต้องเป็นหนุ่มสาวแล้ว เพราะคำว่าเยาวชนทำให้นัยว่ายังเป็นเด็กอ่อนเยาว์ ต้องได้รับการประทับประคองอย่างเด็กอยู่เสมอ ผู้มีอายุ ๑๘ ปี มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎร มีสิทธิเข้าไปพักผ่อนในสถานบริการบันเทิง และมีสิทธิอื่นๆ เช่นเดียวกับผู้ใหญ่ทั่วไป ดังนั้นถึงเวลาแล้วที่วงการศึกษามองเขาว่าเป็นหนุ่มสาว เป็นผู้ใหญ่ ไม่ใช่เด็กอีกต่อไป

คนหนุ่มสาวในช่วงอายุ ๑๘-๒๕ ปี ต้องมีบทบาทหลายประการซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

๑. บทบาทการพึ่งตนเอง คิดเป็น เป็นตัวของตัวเอง ตัดสินใจเองได้อย่างมีเหตุผลทางสร้างสรรค์

๒. บทบาทการเป็น ผู้ใฝ่รู้ ผู้สั่งยาก (พระธรรมปิฎก : ๒๕๔๕) เป็นผู้ที่ใฝ่รู้ใฝ่เรียนอย่างไม่หยุดยั้ง มีจินตนาการและความคิดริเริ่ม

๓. บทบาทของคนที่มียุติธรรมในการทำงาน ทำหน้าที่ของตนอย่างใส่ใจ ตั้งใจและรับผิดชอบ

๔. บทบาทการเตรียมตัว สร้างฐานอาชีพ ฐานครอบครัว ในอนาคตของตนเอง

๕. บทบาทการเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชนและชาติ มีจิตสำนึกประชาธิปไตย การเป็น ผู้นำ ผู้ให้ ผู้มีส่วนร่วม ในกิจกรรมสังคม

๖. บทบาทเป็นตัวอย่างที่ดี เป็นกัลยาณมิตรในกลุ่มเพื่อน คอยให้สติ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ช่วงชีวิตของคนหนุ่มสาวยุคใหม่ มีเส้นทางแยกหลายสาย หนุ่มสาวที่มีอายุ ๑๘-๒๔ ปี จะมีแนวโน้มลดลงจาก ๗.๕ ล้านคนในปี ๒๕๔๒ เป็น ๗,๕๕๐,๐๐๐ คน ในปี ๒๕๔๕ (สกศ.๒๕๔๕) ในจำนวนนี้มีหนุ่มสาวที่จบ ม.๖ ประมาณ ๓๕๐,๐๐๐ คน และจบ ปวช. (๓ ปี) ๓๔๑,๐๐๐ คน (สปพด. สกศ. ๒๕๔๕) รวมเป็นประมาณ ๗๓๑,๐๐๐ คน ที่อาจจะ ศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นเพียงประมาณร้อยละสิบของประชากรกลุ่มอายุช่วงนี้ทั้งหมด

ทางแยกของเส้นชีวิตของหนุ่มสาว ๑๘-๒๔ ปี กลุ่มใหญ่ เป็นการทำงานอาชีพของครอบครัว สถานประกอบการและการทำงานพร้อมๆ กับการศึกษานอกระบบ การฝึกงานที่ได้ค่าตอบแทนในการฝึกอาชีพระยะสั้น และจำนวนหนึ่งยังคงอาศัย

กับครอบครัวโดยไม่มีรายได้และไม่ม้งานทำ หนุ่มสาวกลุ่มนี้ หากมิได้รับการเตรียมและการสร้างความพร้อมในการเผชิญชีวิต มาตั้งแต่ช่วงวัยต้นๆ เขาย่อมมีความเสี่ยงอย่างมาก แต่ถ้าเขาได้มี วิธีการเรียนรู้ที่ดีต่อเนื่องกันมา เขาก็พร้อมที่จะมีการศึกษาตลอด ชีวิตและพัฒนาคุณภาพชีวิตของเขาได้ดี

รายงานฉบับนี้ขอจัดคุณลักษณะร่วมของคนหนุ่มสาวอายุ ๑๘-๒๐ ปี ทั้งกลุ่มที่ศึกษาต่อและมีได้ศึกษาต่อในระบบอุดมศึกษา ส่วนวิธีการเรียนรู้ นั้นจะแยกออกเป็น วิธีการเรียนรู้ในระดับ อุดมศึกษา กับ วิธีการเรียนรู้ตลอดชีวิต

คุณลักษณะร่วมที่วิเคราะห์ได้จากเอกสารสรุปลงได้เป็น เครื่องหมายแสดงวิถีชีวิตที่ดีงาม^{๒๘} หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ๗ ประการ คือ

๑. รู้จักเลือกหาแหล่งความรู้และแบบอย่างที่ดี (รวมถึง ทักษะการใช้เทคโนโลยีพื้นฐานและทักษะการสื่อสาร)*

๒. มีชีวิตและอยู่ร่วมกับสังคมเป็นระเบียบด้วยวินัย (มีวินัยชีวิตและมีศิลปะการใช้ชีวิตที่มุ่งความเจริญ รวมถึง การรักษาสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจ)

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ ยั่งยืน. กรุงเทพฯ : สหธรรมมิก . ๒๕๔๕

* ข้อความในวงเล็บเป็นคุณลักษณะที่นำมาจากการสังเคราะห์เอกสารอื่นและสรุป ลงในหัวข้อที่ครอบคลุมถึง

๓. พร้อมด้วยแรงจูงใจใฝ่รู้อยู่ใฝ่สร้างสรรค์ (มีจิตสำนึกของการเป็นผู้ประกอบการ พากเพียรทำงานไม่ย่อท้อ)
๔. มุ่งมั่นพัฒนาตนให้เต็มศักยภาพ (ผสมผสานความเป็นไทย ก้าวไกลสู่สากล รู้รอบ รู้ลึก รู้กว้าง)
๕. ปรับทัศนคติและค่านิยมให้สมแนวเหตุผล (ตามหลักศีลธรรมจรรยา)
๖. มีสติ กระจ่างรู้รอบ ไม่ตั้งตนอยู่ในความประมาท
๗. แก้ปัญหาและพึ่งตนเองได้ ด้วยความรู้ คิด วิเคราะห์ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม (คิดเป็น คิดชอบ คิดแยกกาย)

การกำหนดคุณลักษณะร่วมที่กล่าวข้างต้นเป็นข้อความที่กว้างมาก หากจะระบุเฉพาะเจาะจงให้เชื่อมโยงถึงหนุ่มสาวแต่ละกลุ่ม ย่อมมีตัวแปรที่หลากหลายและเกี่ยวพันกับบริบทของครอบครัว สังคม สถานศึกษา การแพร่ข่าวสาร กระแสบริโภคนิยม การก้าวรุกทางวัฒนธรรมฯลฯ ซึ่งการเรียบเรียงเอกสารนี้มิได้วางขอบเขตไปถึง ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า คนหนุ่มสาวในช่วงอายุนี้อาจมีคุณภาพชีวิตเช่นใดย่อมขึ้นอยู่กับวิถีการเรียนรู้ของเขาตั้งแต่ปฐมวัยต่อเนื่องมา กระบวนการศึกษาอาจสร้างจุดพลิกผันของชีวิต (turning point) จากลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ให้ดีขึ้นได้โดยต้องเน้นความเป็นกัลยาณมิตร การสร้างสังคมการเรียนรู้ การปรับพฤติกรรมและการให้แบบอย่างที่ดี

คุณลักษณะและวิธีการเรียนรู้สำหรับหนุ่มสาวในสถาบันอุดมศึกษา

ผู้ที่อ่านบทความของ ดร. เสกสรรค์ ประเสริฐกุล กล่าวถึงคำตอบข้อสอบวิชาการเมืองไทยของนักศึกษาชั้นปีที่ ๓ และชั้นปีที่ ๔ จำนวนหนึ่งที่ตอบว่า “...เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เป็นเหตุการณ์สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม... คนหนึ่งตอบว่า กรณี ๑๔ ตุลาคมเกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ...อาจารย์ธีรยุทธ บุญมี เป็นแกนนำต่อต้านแรงงานญี่ปุ่น...คณะราษฎรคือชาวบ้านที่จับอาวุธอยู่ในป่า... ไพร่คือกลุ่มคนที่มีหน้าที่ส่งบรรณาธิการให้ขุนนาง ...พฤษภาคมทวีปเกิดขึ้นในสมัยพลเอกเผ่า ชุณหวัน...”^{๒๕}

มีตัวอย่างเช่นนี้อีกมากมายที่แสดงว่าคนหนุ่มสาวในมหาวิทยาลัยมีต้นทุนทางความรู้ ความคิด ความสามารถทางวิชาการ และวิชาชีพเพียงใด ไม่นับกรณีศึกษาหลายกรณีที่แสดงถึงความฟุ้งเฟ้อ เห่อทันสมัย ไร้จุดหมายในอนาคต

นิสิตนักศึกษาจำนวนไม่น้อยที่ใฝ่รู้ใฝ่เรียน ค้นคว้าหาความรู้ ฝึกฝนความสามารถ ทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมและแสวงหาประสบการณ์เสริมความก้าวหน้าทางวิชาชีพในอนาคต มหาวิทยาลัยมีนิสิตนักศึกษาหลายประเภท ทั้งที่สุุดโต่งเป็นพวก

^{๒๕} เสกสรรค์ ประเสริฐกุล เมื่อโลกไม่มีประวัติศาสตร์ คอลัมน์ ชั่ว ๆ ดี ๆ นสพ. มติชน วันเสาร์ที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ น. ๑๓

เครือข่ายนักเรียนและสื่อดิจิทัลเป็นพวกที่ทำกิจกรรมทุกอย่าง ยกเว้นการเรียน กลุ่มกลางๆ ซึ่งเป็นส่วนใหญ่คือเรียนบ้างทำกิจกรรมบ้าง มุ่งอนาคตใกล้ๆ คือการรับปริญญาบัตร

แต่ละมหาวิทยาลัยได้มีปณิธานและวัตถุประสงค์ในการผลิตบัณฑิตแตกต่างกันตามจุดเน้นทางวิชาชีพ คุณลักษณะร่วมของนิสิตนักศึกษาที่เป็นวัตถุประสงค์ของการผลิตบัณฑิตพอจะประมวลได้ดังนี้

๑. มีสุขภาพดี มีความรู้คู่คุณธรรมทั้งที่เป็นคุณธรรมของนักวิชาการ คุณธรรมทางวิชาชีพ และ คุณธรรมของคนดี (ศีลธรรม)

๒. ใฝ่เรียน ใฝ่แสวงหาความรู้และมีทักษะที่เป็นเครื่องมือค้นพบความรู้ ทั้งที่เป็นความรู้เรื่องไทยและความรู้เรื่องโลก ตลอดจนความรู้ในศาสตร์ที่เป็นวิชาชีพ

๓. ได้รับการฝึกฝนให้คิด รู้วิธีคิด สรุปความคิดและนำความคิดไปประยุกต์ใช้ได้จริง

๔. มีความสามารถในการแสดงออก การนำเสนอ การเสวนาแลกเปลี่ยนความรู้ ซึ่งนำไปสู่ลักษณะผู้นำและความมั่นใจในตนเอง

๕. สามารถวางแผนชีวิต เห็นการณ์ไกล ไตร่ตรองเหตุผล และประพฤตินรอบคอบไม่ประมาท

๖. ทำงานเป็น ขยันหมั่นเพียร มุ่งความสำเร็จในงาน

๓. ปรับตัวและก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี สามารถใช้ข้อมูลข่าวสารให้เกิดประโยชน์ทางสร้างสรรค์

๔. เป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่ม ของสถาบัน เป็นพลเมืองดี และเป็นพลโลกที่ใฝ่สันติ พร้อมทั้งจะเป็นผู้ให้ ผู้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาทางสังคมและผดุงความยุติธรรมในสังคม

๕. มีคุณภาพและความสามารถทางวิชาการสูงพอที่จะแข่งขันกับผู้อื่นและสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ได้จากการทำงาน

วิธีการเรียนรู้ในมหาวิทยาลัยจึงเปลี่ยนไปจากการบรรยายอย่างเดียวในชั้นเรียน ออกสู่การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่อาจารย์และนักศึกษาได้ร่วมกันวางแผนการเรียนรู้ การแสวงหาแหล่งข้อมูลและแหล่งเรียนรู้ การทำงานเป็นทีม การใช้กระบวนการกลุ่ม การเผชิญสถานการณ์และกรณีปัญหา การค้นคว้าทดลอง และพิสูจน์โจทย์ที่ทำทาย การเรียนรู้จากสถานการณ์จำลอง หรือการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงที่มีวิธีวางแผนจัดขั้นตอนการเรียนอย่างรอบคอบ ยืดหยุ่น แหล่งเรียนรู้มีอยู่ทั่วโลก ความรู้ค้นพบได้จากสื่ออิเล็กทรอนิกส์และสื่อสารสนเทศมากมาย

วิธีการเรียนรู้ในมหาวิทยาลัยจึงต้องบูรณาการทั้งจากการฟังบรรยาย การทดลอง การลงมือปฏิบัติ การค้นพบคำตอบ เป็นการเชื่อมโยงบทเรียนกับสภาพจริงของธรรมชาติและชุมชน เป็นการผสมผสานศาสตร์ต่างๆ นำไปสู่การประยุกต์ใช้ที่ได้ผล

เรียนรู้จากการรับรู้ รู้คิด รู้ทำและทบทวนผล การเรียนรู้เช่นนี้ สืบต่อไปตลอดชีวิต

เพื่อคนหนุ่มสาวในอนาคตจะไม่เป็นเพียงหุ่นที่ถือปริญญาบัตรแต่สมองว่างเปล่า ทำงานไม่เป็นและกลายเป็นภัยเป็นภาระของสังคม

วิธีการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหนุ่มสาวนอكمหาวิทยาลัย

แท้จริงแล้วร่วมมหาวิทยาลัยมิได้เป็นสิ่งกันขวางและแยกวิถีการเรียนรู้ของคนหนุ่มสาว การศึกษาคือชีวิต ทุกชีวิตสามารถเรียนรู้ได้ทุกแห่ง ทุกเวลา หลายวิธีการ ผู้ที่มีได้เรียนในสถานศึกษานับเป็นกลุ่มที่รอดพ้นจากกรอบกฎเกณฑ์ที่บีบบังคับ ทั้งเวลาเรียน วิธีเรียนและวิธีประเมินผลการเรียน เขามีเสรีภาพที่จะจัดแผนดำเนินชีวิตกับวิธีการเรียนให้สอดคล้องเชื่อมโยงกัน ชีวิตประจำวัน งาน การเรียนและลีลาชีวิต (life style) ของคนหนุ่มสาวจึงค่อนข้างมีพลังและบางครั้งก็มีความเสี่ยงในทางเสื่อมหลอกล่ออยู่ให้หลงทาง ดังนั้น การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จึงต้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาคุณภาพของบุคคล

การเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการเรียนจากวิถีชีวิต แหล่งเรียนรู้ เหตุการณ์และสถานการณ์ มีความหลากหลายทั้งในด้านปัจจัยของการเรียนรู้และวิธีการเรียนรู้ สนองความต้องการและความ

สนใจของแต่ละบุคคล มุ่งให้บุคคลสามารถปรับตัวและแก้ไขปัญหาได้ เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม

ประกาศนียบัตร นียม (๒๕๔๕) ได้กล่าวถึงมิติการเรียนรู้ที่ผูกพันกับวิถีชีวิตและความจริงในธรรมชาติว่าแบ่งออกถึง

๑. การเรียนรู้จากการทำการทำงานอันจำเป็นต่อพื้นฐานการดำรงชีวิต นั่นคือการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์จริง

๒. การเรียนรู้ที่หลากหลายและบูรณาการ (เช่น การฝึกอาชีพระยะสั้น การเรียนจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ฯลฯ)*

๓. การเรียนรู้ร่วมกันผ่านกิจกรรมทางสังคม (การเข้าร่วมกิจกรรมของท้องถิ่น งานประเพณี การเสวนาแลกเปลี่ยนความรู้ งานรื่นเริง นันทนาการ)

๔. การเรียนรู้จากการได้เผชิญสถานการณ์จริงและการแก้ปัญหา (การแก้ความยากจน การแก้ไขปัญหาในงานอาชีพ การเรียกร้องสิทธิและความเป็นธรรม)

๕. การเรียนรู้ตามทำนองคลองธรรม (มีฉันทะ และจิตสำนึกในการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นชุมชนการเรียนรู้ ไม่แข่งขัน เบียดเบียนกัน)

* ข้อความในวงเล็บเป็นการเพิ่มเติมจากการวิเคราะห์เอกสารอื่น

๖. การเรียนรู้ที่ใช้จินตนาการและการประจักษ์ความรู้ด้วยตนเอง^{๓๐}

คนหนุ่มสาวที่มีได้ศึกษาต่อในมหาวิทยาลัย สามารถศึกษาด้วยตนเองนอกระบบโรงเรียนได้ ทั้งในสายสามัญและสายอาชีพที่จัดตามกลุ่มสนใจ โอกาสในการแสวงหาความรู้มีอยู่มากทั้งในด้านภาษา วิชาชีพ การจัดการ คอมพิวเตอร์และความรู้ในศาสตร์สาขาต่างๆ ที่จัดโดยสถาบันอุดมศึกษาเป็นพิเศษ หลักสูตรระยะสั้น มีการจัดการศึกษาทางไกลและการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพชีวิต ที่ช่วยให้ผู้ที่สนใจใฝ่รู้ได้พัฒนาปัญญาและความสามารถของตน

การจัดการศึกษาควรมีนโยบายจัดสรรทรัพยากรเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีมากพอในชุมชน คนหนุ่มสาวสามารถเรียนรู้ตามอัธยาศัย ดังที่สุมาลี สังข์ศรี (๒๕๔๔) อธิบายไว้สรุปได้ดังนี้

๑. การเรียนรู้จากห้องสมุดต่าง ๆ

๒. การเรียนรู้จากเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน เช่น ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศรช.) สถานีอนามัยตำบล สำนักงานเกษตรตำบล สำนักงานวิชาการต่าง ๆ ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน รวมทั้ง

^{๓๐} ประภาภัทร นิยม วิธีการเรียนรู้ของคนไทย และคุณลักษณะของคนไทยที่ควรจะเป็น, กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๕ น. ๔๑

แหล่งความรู้ในชุมชนที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือวิถีชีวิตของชาวบ้าน เช่น อุทยานมัจฉา สวนสมุนไพร เป็นต้น

๓. การเรียนรู้จากสื่อสารมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ วารสาร จุลสาร โปสเตอร์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

๔. การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งประกอบด้วย ภูมิปัญญาของผู้รู้วัฒนธรรมและองค์ความรู้ของชุมชน ซึ่งได้รับการสั่งสมและการถ่ายทอดสืบมา

๕. การเรียนรู้จากสื่อพื้นบ้าน ได้รับการถ่ายทอดความรู้ คติ ค่านิยม และคุณธรรมผ่านการแสดงต่าง ๆ เช่น ลิเก หมอลำ หนังตะลุง มโนราห์ ลำตัด เพลงลูกทุ่ง เป็นต้น

๖. การเรียนรู้จากครอบครัว การบอกเล่า การสั่งสอน สานิต จากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย บรรยากาศในครอบครัว การท่องเที่ยวไปในโลกกว้าง เป็นต้น^{๓๓}

วิถีการเรียนรู้แม้จะมีการจัดตามช่วงวัยเนื่องจากความสอดคล้องกับพัฒนาการมนุษย์ แต่การศึกษาต้องเป็นไปอย่างกลมกลืนกันทั้งในระบบนอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย มีการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกและแสวงหาแนวทางได้หลากหลาย เชื่อมต่อระหว่างช่วงวัยนับแต่เกิดจนตลอดชีวิต

^{๓๓} สุมาลี ตั้งศรี การศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๔ น. ๑๐๕ - ๑๐๖ (อ้างอิงศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน , ๒๕๓๘ : น. ๑๔๕ - ๔๒)

ศาสตราจารย์ ม.ล. ปิ่น มาลากุล ปุชนิยบุคคลของการศึกษาไทยได้นิพนธ์ วิธีการเรียนรู้ โดยเปรียบการศึกษากับการจัดการแสดง จึงขอนำมาเสนอเป็นการสรุปสาระทั้งหมดดังนี้

... “ ละครโรงใหญ่ ”

การศึกษาเปรียบโรงละครใหญ่
จัดฉากงานตามวัยอย่างเหมาะสม
ฉากเด็กเล็กต่อเด็กให้ครั้นเครง
ทุกวันต้องร้องเพลงเล่นิทาน
สลบฉากเรื่อยไปไม่หยุดยั้ง
มุ่งปลูกฝังนิสัยให้รากฐาน
คล้ายวิพิธทัศนาอำโอรพาร
ไม่มีทุกข์สนุกสนานเบิกบานกัน

ฉากที่สองลงชมประถมวัย
ภาษาไทยอ่านเขียนเรียนกันลั่น
อุปกรณ์การสอนเป็นสำคัญ
งานครุณันดูเห็นเหมือนเล่นกล
คือจะต้องคล่องจัดคตบทเรียน
ให้คิดเขียนอย่างสนุกทุกทุกหน
ก็คล้ายห้สนาฎกรรมอำอำพน
เรียนรู้ปนกับเล่นเป็นของดี

ฉากที่สามตามมาก็หน้าชม
ได้แก่ฉากมัธยมของเรา
เริ่มซ่อมซั๊กก็ย้ายหลายวิธี
วิชามีมากนักซั๊กเรื่อยไป
มีเคล็ดอยู่ที่ครูสร้างปัญหา
ให้เด็กสางสร้างวิชาขึ้นมาได้
นี่แหละสุขนาฏกรรมอำอำไพ
ความเป็นห่วงบ่วงใยยังมี

แล้วเปิดเห็นเวทีที่กว้างใหญ่
มหาวิทยาลัยเป็นฉากสี่
ศิลปวิทยาอาชีพมี
เรียนเรื่องชีวิตมนุษย์รู้ดูหน้าไป
ท่านอาจารย์ท่านไม่ใคร่จะสอน
ให้ค้นคว้าหาก่อนเป็นข้อใหญ่
โศกกับสุขมักคลุกเคล้ากันไป
เหมือนเรื่องในมหาอุปรากร...”

๒๕ กันยายน ๒๕๕๗^{๓๒}

^{๓๒} ม.ล. ปิ่น มาลากุล ความคืนนั้นไม่ตาย กรุงเทพฯ : โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา , ๒๕๕๕ ,
น. ๑๔๔ - ๑๔๕

เส้นทางการเรียนรู้จากบทนิพนธ์ดังกล่าว แม้จะเปรียบกับฉากการแสดงละครแต่แฝงนัยแห่งกระบวนการเรียนรู้ในแต่ละช่วงวัย ชีวิตจริงในยุคนี้มีความสับสนซับซ้อนทวีคูณจนเกินกว่าจะจัดฉากละครอย่างถาวรได้ แต่ละบุคคลจึงต้องเรียนรู้ด้วยตนเอง พัฒนาสติปัญญา ความรู้ ความสามารถ สร้างสมความฉลาดทางอารมณ์ ศีลธรรมจรรยา และการกล้าสู้ในทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงชีวิต เปรียบได้กับตัวไหมที่ต้องเป็นหนอนที่กัดทะลุรังออกมาโอบยบินเป็นผีเสื้อ หากมันนอนขดอยู่ก้นวันจะถูกต้มตายอยู่ครั่ง คนไทยในอนาคตจึงต้องได้รับการสร้างพลังเพื่อความแข็งแกร่งคุ้มกันความวิบัติที่คอยชักจูงไปสู่สภาพอวิชชาความทุกข์ยาก มัวเมา และโง่เขลาเบาความคิด

ด้วยเหตุผลดังกล่าวอธิบายมาแล้วทั้งหมด คุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ อันเกิดจากวิถีการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพจึงสรุปลงได้ที่พรซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของสาธุชนทั้งหลายว่า

**“ขอจงมีความเพียรที่บริสุทธิ์ ปัญญาที่เฉียบแหลม
กำลังกายที่สมบูรณ์”**

บทสรุป

ข้อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์

การแบ่งช่วงวัยของชีวิตที่สัมพันธ์กับวิถีจัดการเรียนรู้ นั้น เป็นเพียงการกำหนดกรอบทางจิตวิทยาพัฒนาการ และการลำดับ ขั้นตอนของการศึกษา แท้จริงแล้วชีวิตเป็นความเปลี่ยนแปลง ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดลง ไม่มีเส้นตัดสายใยของชีวิตที่เวลาใด มนุษย์เติบโตและเรียนรู้ทีละน้อย จากปัจจัยสิ่งแวดล้อมที่ ส่งเสริมและสะสมตลอดเวลา ชีวิตมีเหตุปัจจัยที่ดีและร้ายไม่มีใครควบคุมได้ แต่เมื่อเผชิญก็สามารถป้องกัน แก้ไขหรือส่งเสริม ตามสภาพอันควร ชีวิตจึงต้องได้รับการเสริมพลังความแข็งแกร่ง ทั้งทางร่างกายสติปัญญา ความรู้คิด ความฉลาดทางอารมณ์โดย มีศีลธรรมเป็นฐาน

ไม่มีใครสามารถกำหนดคุณลักษณะที่เหมือนกันให้แก่ทุกคนได้ ทำได้แต่ภาพรวมและเกณฑ์ที่ควรจะเป็น มนุษย์มิได้เติบโตอย่างโดดเดี่ยวแต่สัมพันธ์กับสรรพสิ่งทั้งที่เป็นเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติ และ เทคโนโลยี มนุษย์จึงต้องเรียนรู้ที่จะสัมพันธ์และสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและเรียนรู้ที่จะปรับตัวอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

เอกสารนี้เป็นเพียงการตามรอยชีวิตของคนและวิถีการเรียนรู้ของเขา ตอบคำถามที่ว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคน

แต่ละช่วงวัยควรเป็นเช่นใด และเกิดจากวิธีการเรียนรู้อย่างไร ไม่มีคำตอบที่เป็นสูตรสำเร็จ อธิบายได้เพียงแต่ภาพกว้างและวิธีการเรียนรู้ที่เป็นองค์รวม

เอกสารนี้ไม่ได้ครอบคลุมรายละเอียดถึงเด็กและหนุ่มสาวที่เป็นกลุ่มสำคัญเช่นเดียวกัน คือ กลุ่มพิการ กลุ่มที่มีความบกพร่องทางร่างกาย สติปัญญา กลุ่มด้อยโอกาส ชนกลุ่มน้อย กลุ่มเสี่ยงทางเพศ และ สิ่งเสพติด กลุ่มชาวอาชญากร กลุ่มที่มีแววและความสามารถพิเศษด้านต่าง ๆ กลุ่มเด็กปัญญาเลิศ และกลุ่มที่จะฝึกความเป็นอัจฉริยะเพื่อการแข่งขันระดับนานาชาติ คนกลุ่มเหล่านี้มีความแตกต่างระหว่างบุคคลต้องการเรียนรู้รวมกลุ่มปกติบางส่วน และต้องการวิธีเรียนรู้เฉพาะแต่ละบุคคล ด้วยบรรยากาศที่แตกต่างกันบางส่วน พ่อแม่ ครู บุคคลที่แวดล้อมต้องเข้าใจและใช้วิธีการเฉพาะเรื่องสำหรับเขาเป็นพิเศษ

ถ้าจะเปรียบชีวิตคนเหมือนต้นไม้ พ่อแม่ ครู ผู้ใหญ่ที่แวดล้อมเหมือนคนทำสวน เด็กปฐมวัยคือ ต้นกล้าหรือต้นอ่อนที่ถูกเพาะจากเมล็ดพันธุ์ในเรือนเพาะชำ คนทำสวนต้องเฝ้า ปรดคับประคองบำรุงดิน น้ำ แสงสว่างให้ต้นกล้างอกรากและต้นอ่อนแข็งแรงพร้อมที่จะเติบโตต่อไป เราสามารถถนอมต้นอ่อนที่ไม่สมบูรณ์ทิ้งไปได้ เพื่อถนอมเครื่องปลูกไว้หล่อเลี้ยงต้นที่แข็งแรง แต่ถ้าเป็นคนเราไม่สามารถทอดทิ้งเด็กที่อ่อนแอหรือบกพร่อง หากแต่ต้องทุ่มเทเลี้ยงดูเขาเป็นพิเศษ

เด็กวัย ๙-๑๒ ปี เหมือนต้นกล้าที่เติบโตหยั่งรากเพียงพอและถูกย้ายมาปลูกในกระถาง เขาต้องได้รับการดูแลให้น้ำพรวนดิน ใส่ปุ๋ย กำจัดแมลง และระมัดระวังมิให้ดินในกระถางแห้งแล้ง บีบรัดปิดกั้นความเจริญเติบโต เราพยายามให้ต้นไม้ในกระถางได้รับแสงสว่าง เติบโตขึ้นมาทุก ๆ ต้น เตรียมพร้อมที่จะย้ายลงปลูกในไร่สวน มิฉะนั้นจะโตเกินที่จะอยู่ในกระถางได้

วัยรุ่นอายุ ๑๓-๑๘ ปี เป็นต้นไม้ที่ชาวสวนได้ย้ายลงปลูกในไร่สวนแล้ว ต้นไม้ที่แข็งแรงก็หยั่งรากลงไกลทั่วผืนดินและสามารถยืนหยัดต่อสู้กับแดดลมฝนพายุ และศัตรูพืชต่าง ๆ คนทำสวนจะเฝ้าดูแลเขา ให้น้ำ พรวนดิน ดินที่อ่อนแอก็จะใช้ไม้ค้ำยันให้ตั้งตรงอยู่ได้ พันธุ์ไม้เลื้อยก็สร้างเสาดีตารางให้ได้เกาะเกี่ยว ชาวสวนสามารถทำนายได้แล้วว่าต้นไม้ที่ปลูกจะผลิดอกออกผลในไม่ช้า หรือจะเหี่ยวเฉาไป

หนุ่มสาวอายุ ๑๘ ปีขึ้นไป อยู่ในวัยที่พร้อมจะอำนวยประโยชน์แก่ผู้อื่น สร้างอนาคตของตนเองได้ เหมือนต้นไม้ที่เติบโตพร้อมที่จะผลิดอกออกผล แม้กระนั้นชาวสวนชาวไร่ก็ยังต้องคอยทำนุบำรุงให้สมบูรณ์ต้นไม้เหล่านั้นจะงอกงามมีคุณค่าเพียงใด ก็เป็นผลลัพธ์จากการอบรมเลี้ยงดูมาตั้งแต่เกิด เช่นเดียวกับคน หากเขามีคุณลักษณะที่ดีเขาจะเป็นพลังของชาติและสร้างประโยชน์แก่ตนเองและสังคมต่อไป

วิถีชีวิตมิได้หยุดชะงักอยู่เพียงเท่านั้น วิถีการเรียนรู้ก็เช่นเดียวกันทุกอย่างมีครรลองของตน มีเหตุปัจจัยจากสิ่งแวดล้อม

ช่วยส่งเสริมหรือทำลาย การศึกษาจึงเป็นกระบวนการมีค่าต่อการพัฒนาชีวิต การจัดการศึกษาที่ดีมีคุณภาพจึงเป็นกุศลกรรม และผู้ที่ทำให้การศึกษาล้มเหลวก็นับว่าได้ ทำบาปอย่างมหันต์เช่นกัน

ข้อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์

เพื่อให้การสร้างคุณลักษณะแก่นคนไทยในช่วงปฐมวัยจนถึงอายุ ๒๐ ปี เกิดสัมฤทธิ์ผล รัฐควรดำเนินยุทธศาสตร์ที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑. การทำความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของประชาชน ด้านการศึกษา

แม้ว่ามาตรา ๑๐ วรรค ๑ ระบุว่าจัดการศึกษาต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย แต่มาตรา ๕ วรรค ๖ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๒ ก็ได้เน้นว่ากระบวนการจัดการศึกษานั้น เน้นการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบัน สังกคมอื่น

ดังนั้น รัฐจึงมิใช่องค์กรที่รวบการจัดการศึกษาและทุ่มทรัพยากรลงไปเพื่อการศึกษาแต่ฝ่ายเดียวโดยที่พลเมืองไม่ต้อง

ทำอะไรหรือถือว่าการศึกษาเป็นของฟรี แท้จริงแล้วทุกคนรอบครัวสามารถ “ให้สิ่งที่มี” และ “รับสิ่งที่ขาด” เพื่อพัฒนาบุตรหลานของตน การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในมาตรา ๕ วรรค ๖ จึงมีความสำคัญต่อการจัดการเรียนรู้ในทุกช่วงวัย

๒. การให้ความรู้แก่คู่สมรส พ่อแม่ ในการอบรมเลี้ยงดูผ่านสื่อต่าง ๆ และหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชน จำเป็นต้องมีการประสานงานระหว่างกรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องของกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงมหาดไทย กระทรวงวัฒนธรรม องค์การเอกชน สมาคมครอบครัว ฯลฯ จัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเสริมความรู้และสร้างแบบอย่างที่ดีถูกต้อง

๓. การจัดสรรทรัพยากรเพื่อการศึกษาอย่างสมดุลระหว่างการศึกษาระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย กล่าวคือ รัฐควรเพิ่มงบประมาณเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในชุมชน เมื่อมีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ห้องสมุดประชาชน ศูนย์การเรียนรู้ พิพิธภัณฑ์ ศาสนสถาน สวนพฤกษศาสตร์ สวนสัตว์ ศูนย์วิทยาศาสตร์ ลานกีฬา ฯลฯ ต้องจัดสรรและพัฒนาบุคลากรให้สามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ควบคู่กับการซื้อวัสดุอุปกรณ์ด้วยการใช้สื่อไอทีทันสมัยและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต้องมีผู้จัดดำเนินการและมีงบประมาณบำรุง ยุทธศาสตร์สร้างเสริมแหล่งเรียนรู้ในชุมชนจัดว่าเป็นเรื่องริบด่วนของการพัฒนาการศึกษา

๔. ปัจจุบันมีประชาชนชาวบ้านจำนวนมากที่สร้างวิธีการเรียนรู้ในรูปแบบที่สอดคล้องกับชีวิตในชุมชนท้องถิ่น เช่น โรงเรียน

ชุมชนอีสาน จัดโดยกรมราชทัณฑ์ส่งเสริม (ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญาพฤทธิ) ห้องเรียนระบบนิเวศ อนุรักษ์ป่าและลุ่มแม่น้ำวางเพื่อพัฒนาชีวิตชาวปกากะญอ นำโดย พ่อหลวงจอนิโ อ โคเซา กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมารวิชัย (สาคลี) นำโดยครูสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ กลุ่มสังฆะสะสมทรัพย์ วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด นำโดย พระสุบิน ปณีโต เป็นต้น รัฐควรสนับสนุนต่อยอดกิจกรรมที่วางรากฐานไว้ดี ให้มีเครือข่ายกว้างขวางขึ้น

๕. มืองค์กรเอกชนจำนวนมากที่ทำงานเรื่องเด็กที่ด้อยโอกาสอย่างมีประสิทธิภาพ มืองค์กรที่จัดกิจกรรมที่สร้างความเข้าใจแก่ผู้ปกครองในการพัฒนาการเรียนรู้ของเด็ก จัดกิจกรรมการเล่น การอ่าน การเล่นนิทาน การสร้างจิตสำนึกประชาธิปไตย องค์กรเอกชนเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิต่างประเทศ หลายองค์กรทำงานเกิดผลดีแต่มีความไม่มั่นคง ไม่สามารถวางแผนระยะยาว รัฐควรดำเนินการสำรวจและประเมินการทำงานขององค์กรต่าง ๆ พร้อมทั้งวางแผนสนับสนุนอย่างเป็นระบบ

๖. ยุทธศาสตร์การรวมพลังความคิดและรวมพลังปฏิบัติ จากองค์กรที่หลากหลายและมีความคิดเห็นที่แตกต่าง นโยบายการจัดการศึกษานั้นสามารถจัดได้หลายแนวทางแต่ต้องมุ่งสู่จุดหมายเดียวกันคือ การพัฒนาคุณภาพและสมรรถภาพของคนไทย ผู้กำกับนโยบายแต่ละกลุ่มควรแสวงหาจุดร่วมและสร้างสังคมสมานฉันท์ เพื่อรวมพลังขับเคลื่อนให้การศึกษาไทยไปสู่จุดหมาย

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ. หลักสูตรก่อนประถมศึกษา. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ, ๒๕๔๐

_____. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ, ๒๕๔๔

นันทนา ภาคบังกช. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีกับการอบรมเลี้ยงดูพระโอรสและพระธิดา : ทรงสร้างสรรค้ปากเพียรใฝ่เรียนใฝ่รู้. มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง, ๒๕๓๕

ประกาภัทร นิยม. วิธีการเรียนรู้ของคนไทยและคุณลักษณะของคนไทยที่ควรจะเป็น. กรุงเทพฯ : สกศ., ๒๕๔๕

ประเวศ วะสี. วิถีนุษย์ในศตวรรษที่ ๒๑ : สู่ภพภูมิใหม่แห่งการพัฒนา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๔

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓

_____. รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ : สหธรรมมิก, ๒๕๔๕

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระบรมราโชบายในการดำเนินการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัย.

หม่อมเจ้าวิเศษศักดิ์ ชยางกูร ทรงแปล, วชิราวุธานุสาสน์ ฉบับอนุสรณ์
เตรียมอุดมศึกษาปีที่ ๒, ๒๕๐๓

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒

พารณ อิศรเสนา ณ อยุธยา จากแนวคิดการเรียนรู้เพื่อสร้างสรรค์ด้วย
ปัญญาสู่ความเป็นไทยยุคใหม่. กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยี
เพื่อการศึกษาแห่งชาติ สกศ., ๒๕๔๔

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. คำพ่อสอน.
ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเด็กและ
เยาวชน, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทยและมูลนิธิศุภศิริ
- สถิตย์วงศ์, ๒๕๔๓

_____. พระมหาชนก. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง,
๒๕๓๕

ม.ล. ปิ่น มาลากุล, ความดีนั้นไม่ตาย, กรุงเทพฯ : โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา,
๒๕๔๕

มาซารุ อิบูกะ, รอให้ถึงอนุบาลก็สายเสียแล้ว ชีระ สุมิตร และพรอนงค์
นิยมคำ แปล/เรียบเรียง กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอบ้าน
ม.ป.ป.

ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์. ทักษะชีวิตในโรงเรียน : ทิศทางการพัฒนาคน
ด้านสุขภาพ. กรุงเทพฯ : กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข,
๒๕๓๕

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐

สันสนีย์ ฉัตรคุปต์ การเรียนรู้รูปแบบใหม่ : ยุทธศาสตร์ด้านนโยบาย
และการใช้ทรัพยากร. กรุงเทพฯ : สกศ., ๒๕๔๔

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี รัตนพิณีจ นิเทศการศึกษ.
รวมปาฐกถาด้านการศึกษา, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนคริน-
ทรวิโรฒ, ๒๕๔๒

สายสุรี จุติกุล กระบวนการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย. กรุงเทพฯ : บางกอก-
บล็อท-ออฟเซทการพิมพ์, ๒๕๔๓

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. นโยบายและแผนการศึกษา
สำหรับเด็กปฐมวัย (๐ - ๕ ปี) พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๔๘. กรุงเทพฯ
: ๒๕๔๔

_____ . ในหลวงกับการศึกษาไทย : ห้าทศวรรษ สิริราชสมบัติ,
กรุงเทพฯ , ๒๕๓๕

_____ . ปฏิรูปการเรียนรู้ : ผู้เรียนสำคัญที่สุด, กรุงเทพฯ, ๒๕๔๓

_____ . แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๔๘) กรุงเทพฯ
: ๒๕๔๕

สุนน อมรวิวัฒน์. สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕

_____ . หลักสูตรการศึกษิตตามนัยแห่งพุทธธรรมโครงการกิติเมธี
สาขาวิชาการศึกษา, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช,
๒๕๔๔

สุมาลี สังข์ศรี. การศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑. ,
กรุงเทพฯ , สกศ. , ๒๕๔๔

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล . เมื่อโลกไม่มีประวัติศาสตร์. (บทความ, คอลัมน์
ชั่ว ๆ ดี ๆ) น.ส.พ. มติชน , ๒๑ ธันวาคม ๒๕๔๕

ที่ปรึกษา

นายปองพล อติเรกสาร
นายรุ่ง แก้วแดง

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

หัวหน้าโครงการฯ

นางสิริพร บุญญานันต์

รองเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
ผู้อำนวยการสำนักพัฒนาการเรียนรู้และ
มาตรฐานการศึกษา

ผู้ร่วมโครงการ ฯ

๑. นางรุ่งเรือง สุขาภิรมย์ ผู้เชี่ยวชาญด้านประเมินผลการศึกษา สกศ.
๒. นางสาวกุลวิตรา กังคานนท์ นักวิชาการศึกษา ๘ ว. สกศ.
๓. นางทิพย์สุดา สุเมธเสนีย์ นักวิชาการศึกษา ๘ ว. สกศ.
๔. นางวนิดา วรรณศิริ นักวิชาการศึกษา ๗ สกศ.
๕. นางสาวสุชาร์รัตน์ ทับทิมจรรยา นักวิชาการศึกษา ๖ ว. สกศ.
๖. นางโชติกา วรรณบุรี นักวิชาการศึกษา ๖ ว. สกศ.

หน่วยงานที่รับผิดชอบ

สำนักพัฒนาการเรียนรู้และมาตรฐานการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี

ถนนสุขุมวิท เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐ โทร ๐ ๒๖๖๘-๗๑๒๓ ต่อ ๒๕๑๗

โทรสาร ๐ ๒๒๔๓-๑๑๒๕ เว็บไซต์ [http:// www.onec.go.th](http://www.onec.go.th)